

Год. VI. ДУБРОВНИК, 31. августа 1907. Бр. 16.
 God. VI. DUBROVNIK, avgusta 1907. Br. 16.

ЈЕДНА НОЋ.

(свршетак)

Иван Б. Ђаја.

„Да бих учинио по вољи тој младој удовици, коју познавах од пре кратког времена, а којој не бих био могао да одбијем ни један њен захтјев, пристадох да ме она обучава спиритизму. Разумеш, колико је то било смешно за мене и како радо пристадох. Проведосмо тада читаве часове око малог стола, грејући га нашим рукама, а гледајући један другог у очи. То ми беше дивно средство да постављам питања и добијам одговора. Моја пријатељица, једна наивна душа, вероваше у ма шта. Да бих јој се допао, и ја се чињох да верујем. Она убрзо би очарана успесима свога ученика и уведе ме у друштва спиритиста.

У времену једне године, коју проведох међу тим светом, дођох у додир са нај беднијим типовима што може да избаци наше човечанство. Ти и не замишљаш да такав свет постоји. Међу њима је било и старих одвратних жена, праве вештице са образама као празне бешике, и младића бледих лица и дугих свилених власи, и младих жена, које вараху мужеве да би могле бити назочне једној седници спиритизма... Међу тим болесним светом кружаху неке тајанствене речи, причаше се са највећом збиљом о разним предвиђајима и привиђењима, а расправљаше се са научном тачношћу о стварима које беху само алуцинације њихових болесних мозгова.

„Због моје пријатељице, коју јако љубљох, постадох редован члан тог жалосног друштва. Наравно да нису имали на мене никаква утицаја; ја сам их сажаљевао знајући унапред, где ће већина тих завршити. Налажах веома интересантно изучавати таквих типова. Прочитах чак неколико научних дела о њима и упуштах се с њима у најтачнија њихова разлагања. Кажем ти да

УНИВЕРЗИТЕТСКА
 ВИБЛИОТЕКА

не утицаху апсолутно ни мало на мене. У осталом икоји човек, који има мало назочности духа, смеје се таквим стварима и не да се завести. Али једнога дана, у једном тренутку душевнога умора и под другим стицајем прилика, та ми је назочност духа фалила, и — подлегох. Ја држим да је мој мозак био у једном стању раздражености и да је само на тај начин једна претпоставка могла у њему да се претвори у стварност.

„Ево како се то десило :

„Беше почетком маја; дакле више од године дана беше протекло од како се налажах у томе свету спиритиста. Љубљах сада више нег икада моју пријатељицу, која беше увек у црнини. Она беше јако одана спиритизму, али на свој начин. Наивности и сујеверности њене душе годила је та атмосфера и зато ју је она и тражила; задовољна тиме она се и не упушташе у сам спиритизам. И ја налажах да јој заиста годи та средина, да ми је чини лепшу. Кроз магловит поглед њених великих очију и на мермеру њена чела опажаше се сетна душа, одвећ осетљива, у вечиту треперењу.

„Једне прве летње вечери, спремајући се у нашој соби да одемо на једну седницу спиритиста, коју даваху нека потпуно нам непозната лица, бих чудно дирнут покретима, које чињаше моја пријатељица чешљајући се наспрам мене у огледалу. Беле јој се руке угибаху као благи таласи, а прсти, њени дуги бели прсти, између којих тецијаху праменови косе, клизаху тако страшно, да ме обиђе нека језа.

„Идући улицом још непрестано размишљах о чудном утиску тих покрета, који се не беше још избрисао у мојој души.

„Дођосмо до куће, где смо требали да проведемо вече. На-лазила се на једном великом тргу; степенице беху необично широке а кућа стара. Попесмо се на трећи спрат; момак нам отвори врата, а после неколико тренутака нађосмо се у једном салону са диванима дуж сва четири зида. Бисмо представљени. Када седох, приближи ми се један младић, чији поглед сакриваху црни наочари, и говор се заподену између нас двојице о безначајним стварима, као што бива између двију особа, које се тек први пут виђају. У току разговора опазих да је тај младић знатне интелигенције и уливаше ми неку спонтану симпатију. Не разумевах

како то да се налази у тој средини ; помишљах да су га околности сличне мојим ту довеле.

После једно три четврти часа разговора младић се нагло исправи, погледа изосола, и држећи да је час дошао да се седница отвори, стаде на средину салона и рече :

— Госпође и господо ! Наша седница спиритизма почиње.

Беше нас свега седморо : три жене, међу којима моја пријатељица ; а од људи беху : младић с наочарима, један постарији господин чија рамена бејашу потресана нервозним тиком, затим један човек од тридесет година од прилике сасвим обичне спољности, чија ми се слика потпуно избрисала из памети, и ја.

„Не сећам се више шта је све рекао младић у почетку, али моју пажњу привукоше речи :

„ — Ствар је у овом : Замислити остварено оно што је неостварљиво.

„Младић се ућута за неколико тренутака, гледаше где се плафон састаје са зидом, па продужи :

„ — Да ! замислите да гледате пред собом остварено оно што позитивно знате да је неостварљиво.

„Против мога обичаја инстинктивно приметих :

„ — Држим, господине, да је то једна нетачност говора. Јер, када бисмо видели остварено нешто што смо држали за неостварљиво, од тог тренутка не можемо више сматрати ту ствар као неостварљиву.

„ — Ви ме нисте добро разумели, одврати ми младић мирно. А ја сам се добро изразио. Нисам рекао : Када бисте видели остварено нешто што држите за неостварљиво, већ сам рекао, када бисте видели остварено нешто што држите за неостварљиво. А то је све два. Оно, разуме се по себи, да од оног тренутка када се нешто десило да то нешто постаје стварност. То је просто. Да, остварљиво је по самоме себи али не за вас. Јер, рекох вам, да у случају који претпостављам, ви и гледајући ту оствареност држите је за неостварљиву. То вам изгледа чудновато, је л' те ! Али размислите, па ћете увидети да је морате сматрати за такву. Јер, разумите ме добро, ако хоћете да се ваш разум подчини факту, он исти који вам не дозвољава у том претпостављеном случају, да признате тај факат, из простог разлога што се тај факт коси са самом основом вашег разума, онда је фатална пропаст једнога

или другога. И онда шта се дешава? Факат не може пропасти, а рачун може.

„ — Али то би било страшно, оте се узвик једној младој жени.

„ — То је баш оно што бих желео, госпође и господо, да осетите ове вечери. Желео бих да размишљавањем осетите тај страшни удар који ће можда једнога дана снаћи наше човечанство...

„Тада се десило нешто у мени што нисам још себи објаснио. Осетио сам да губим свест. Али речи младића долазиле су још до мојих ушију и ја сам их разумевао. Осећао сам да ме мисао младића савлађује и поред мога опирања.

„ — То су глупости, шаптах себи, глупости и лудости! покушавајући да се опоравим тим речима као промрзао гутљајима алкохола.

„Ал изложена мисао младића беше продрла у моју главу и не излажаше више.

— Тада разабрах речи :

„ — Зар наша осећања нису стварна као и дивани на којима седите? Шта мари дакле да узимамо нестварне чињенице, када од њих градимо стварне раздражаје наше душе. Као да нешто мари за лепоту оне Венере у оном углу, што је од камена а не од меса.

„Претрпех дуге тренутке неописана бола. Осетио сам једном смрт, када ми се највише живљаше, али не беше грозно као ово. Смрћу све нестаје, докле овде, ја живљах а осећах своју смрт и надживех себе самога.

„Свест ми се потпуно помути. Тргох се не знам када и дођох у пола к себи. Једна светлост прође ми кроз душу, осветли је, и видех бедан приказ који ми она пружаше: Бејах поражен; опажах да је све уништено; бејах смрвљен. Стајах пред неисказаном страхотом банкротства разума!

„И не долазећи к себи шаптах из дубине груди:

„ — Бедне наше свести! бедне наше свести!

* * *

„Сутрадан сам се нашао у својој постељи. Дођох к себи само за неколико тренутака, таман толико да имадох времена да

видим моју пријатељицу надвишену нада мном. И тада поново упадох у мрак несвести. Остадох читавих петнаест дана готово непрекидно у том свету. Затим проведох још петнаест дана у постељи, јер ослабео као сенка немадох снаге да се одржим на ногама.

„Моја пријатељица, буди узгред речено, изиђе једнога јутра да ми купи неке лекове, и не видех је никад више.

„Телесно опорављење иђаше доста брзо, али поремећени живци не долажаху брзо у ред. Бејах сетан. Уопште, ма која идеја узимаше у моме мозгу огромне сразмере и осећах да не ћу моћи то дуго поднети. Нисам смео ни помишљати на читање. Хоћеш ли ми веровати, да озбиљно помишљах на самоубиство као једини начин окончања моје несреће.

„Једнога дана добих депешу која ми навештаваше смрт мога оца. Узех први воз и падох пред очев одар лијући топле сузе, које ми велико добро учинише.

„Неколико дана доцније вратих се у Париз, али овога пута не с намером да останем, већ да продам с места моје ствари и одмах да бежим.

„Отац ми беше оставио сву своју тековиву која беше много већа него што сам могао замислити. Све беше пажљиво уложено на сигурна места и ја без икакве бриге почех примати ренте.

„Тада одмах стадох путовати, и од тога нисам још престао; а мислим да ће ме само смрт или болест зауставити. Обишао сам целу Европу и добар део Азије. Путујем непрекидно, без циља, не знајући куда ћу. У животу ме држи та помисао да ми је могуће окончати своје дане а да не станем два пута на исту стопу. Сва је моја срећа у томе што помишљах да све што видим при пролазу, људе и земље, да их не ћу више видети.

„Ја сам пронашао свој лек. Сада се осећам готово исто онако добро као и пре случаја, који ти испричах. Али да бих остао тако, треба да беспрекидно путујем и да не мислим. Како ћеш мислити у том вечитом мењану места, у тој хитњи и журби одлазака, у новости долазака! Пишем писма само једном пријатељу и моме банкарџу а не читам апсолутно ништа...

— Како, не читаш, приметих му ја. Зашто су ти тада цепови пуни књига.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

— Ха! да, књига, насмеја се Жак Морис. Прочитај им наслов: »Pacific Mail Steamship Co« (New York, San Francisco) . . . »Chargeurs réunis« Service régulier entre le Havre le Brésil et la Plata . . . То су ти све индикатори за разне жељезнице и пароброде; имам их доле пун ковчег. То су безбедне књиге. А могу ти за неколико тренутака рећи са највећом тачношћу, када бих могао, продуживши ово путовање, стићи на ма коју тачку наше планете.

Дан је забелио. Сунце се указа изнад хоризонта, али се одмах сакри за танке љубичасте облаке који лебде изосола над морем. Ветрић је свјеж, а море запљускује бродиче енглеских рибара, који пролазе мимо нас.

Жак Морис и ја шетамо по крову с многобројним путницима, који су управили своје догледе ка енглеској обали, која се плави између беличаста мора и неба, као једна вена на бледу лицу.

Мој ми се пријатељ указује сада у свом новом животу. Весео је и говорљив. Прича о европским жељезницама, о бродарским предузећима, о кинеској банци. Меша се у говор са путницима, даје им обавештења, а кад не може нечега да се сети, он задовољно извади из џепа своје индикаторе. По начину како их прелистава и затвара видим, колико су му срцу драги и добро познати.

* * *

Стигосмо у Сутамптом. Ја полажах одмах жељезницом за Лондон, док Жак Морис не иђаше тим путем, али и не знађаше којим ће другим. Отпрати ме до воза и пре него што се попео у вагон стеже ми руку и обећа да ће ми писати.

— Јер знаш, рече ми, ми се не ћемо вероватно никад више видети.

Али од тога је протекло подуже време до данас, немам још никаквих новости од мог пријатеља.

ЕЛЕГИЈА.

* Колецовъ *

Прев. Радомир Кр. Орлиски. Бар.

У твоје крило, о хладни гробе!
К'о милом другу ја летим сада,
И скрит' се желим од људске злобе
У твоје стану, гдје покој влада.
О смрти, брзо! нек' коса ма'не
Над мојом главом још млада што је;
На овом св'јету, да ми одлане —
Од срца руку пружио ко је?
До сад ми шта је весеља дало?
Ко радост д'јели са мном и тугу?
На св'јету овом, гдје живјех мало,
Ко мени даде осмјех к'о другу?
Баш нико! нико! — у пуста мјеста
Једнога вјерног имадох друга,
К'о пјесме звуци и тај ми несташ —
За њим ме гуши вјечита туга...
И тај ми несташ к'о бајни гласи,
Ил' искра када за тренут мине,
К'о гробни огањ он се угаси,
Ил' муња када кроз свемир сине.
Још једна зв'језда са неба плава,
У ланце да ме савеже, нуди...
У мраку мени свјетило дава,
И тајном надом напаја груди...

Ал' мало траја, па свега неста,
И свјетлост зв'језде изгубих оне,
Сад као сирак ван родног мјеста
Без ње се скитам и свуд ме гоне...
Са мрачном душом ја лутам тужан,
И к'о лед хладан идем међ' људе,
Те к'о очајник ил' вјечни сужањ
Долазим к њима, да дух ми буде.
Са мојом браћом и људ'ма свима
Дијелит' хтједох и живот сами,
И као прије жељах међ' њима
Свог друга наћи, да срце да ми.
Зли људи никад ни да се јаве,
Још гледе на ме с презрењем они,
Па јадну душу муче и даве,
Да брже свене мој живот бони...
Сад за то к теби, о хладни гробе!
Са жељом летим, к'о другу милу,
Од људи гоњен и њине злобе,
Да покој наћем у твоме крилу.
О смрти, брзо нек' коса ма'не,
Над мојом главом још што је млада,
Ох, доћи брже! јадном да сване
Вјернија, боља, загробна нада...

JEČMENI UŠTIPCI SA SELA.

Piše Don Marko Vežić Vrpoljac - Šibenik.

II. Razmrsi je!¹

Ja nizbrdo, a ona uzbrdo i kraj guvna se susretnemo. U lijevoj ruci nosi nokat (komadić) bijela papira i kako rukom odmahiva, a vjetrić lagano puše i pripuhiva, jedan kraj o drugi pljeska i šušti. Desnu, kad ugleda mene, nadvi nad oči.

— Otkuda ti to, Matija, sa čituljama?²

— Taman, oče, pogodiste, da je čitulja, ali ne suknovlja,³ već ljekareva. Oči me, moj oče, pusto bole, a kad ih na sunce iznesem, onda, van da ti duša izleti od muke, kô da iglom žicaš i probadaš, pa kad jutros prispi ljekar po običajnoj, svakog utorka, kako i vi znate, da izgori hudobnu groznicu, što nas smiče, dok nas u selu i ne pomete, pošla i ja, da ga pitam za oči; dade mi evo čitulju, da pribavim neke vode, a bilo bi mi bolje, da sam kod kuće ostala.

— A rašta ti to tako govoriš?

— Valja, oče, za ovo arčiti, a ja, a baš i sve selo, nema mo je se ni napiti, kad pritisla ova Božja prižega, bunare ispila, a vruljke u zemlju sagnala, pa ću još vodu po gradu kupovati!

— Ali je, sestro moja, očinji vid čeljadetu sve na ovome svijetu, za nj i suknu prodaj, a svojih očiju ne zapaštaj. Vidiš i sama, da to nije šalan posao, jer su ti se upalile, kô da si glavicu luka crljenca zapržila na tavi, a opet krmelji i gnoj na njih navire, da ne možeš od žalosti u nje pogledati.

¹ Odgonetaj.

² Čitulja = komadić papira, kojim se otkupljiva omašteno (otangano) sukno.

³ = da na njome iskupiš sukno.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

— Sve je to oče, tako, kako vi govorite, ali je i ovako — i prihvati se čitulje obima rukama, raspara je i više sebe prosu.

— Eto ti nà; nosi vjetre na sve četiri strane, kô je i meni zla kob odnijela sve, pa će evo i očinji vid!

— Kako to, moja Matija; a si zar poludila i tako se po očaju daješ?

— Borami, malo ćete i faliti. A pa i što će mi, dušice moja, oči i njihovo zdravlje, u što li ću gledati, kad sam drugâ poželila, a devetero djece pokopala? Dobra se na ovome svijetu nijesam ni nagledala, a kamo li okusila. Nije za sirotinju već glad i plač, a toga mi može biti i bez očinjega vida.

Uzdahnu ona, a uzdahnem i ja. Ko će znati, čiji je uzdah umjesniji: jâ moj — kršćanskog samilosrda, jâ njezin — neimatluka i mraka neznanja? Razmrsi je!

1. Otklonite!
2. Činje — končić papira kojim se otapljiva omekšava ležnjača.
3. — da ne njome iskupuje sežnja.

ŽIVI LI KRISTAL? ¹

* * Otkrića i teorije * *

prof. Ota od Schröna u Napulju.

Piše Eduard Miloslavić — Dubrovnik.

„Omnis formatio organisata ex plasmate, omne vivum ex plasmate“.
Schrön.

Naumio sam ovdje u kratko da prikažem glavne tačke Schrönove teorije, jer mislim time mnogim čitateljima donijeti nešto sasvim nova, što će ih zanimati, a osim toga i uputiti ih na jednu novu granu biologije, na život kristala.

Pukim slučajem otkri Schrön genezu kristala.² Proučavajući bakterije i njihova izlučivanja opazi da u jednoj fazi (t. j. četvrtoj) tog izlučivanja svaki bakterij izlučuje jednu supstancu koja još kao amorfnu polarizuje a kasnije kristalizuje. Tim putem otkri Schrön t. zv. organske kristale, koji su produkt izlučivanja pojedinih bakterija, a svaki bakterij ima svoj specifični kristal (kristalodiagnoza bakterija).³ Prva svoja prouča-

¹ Kao predavanje čitano na sjednici hrv. akad. društva „Jadran“ u Beču. Pisacu je prof. Schrön držao nekoliko privatnih konferencija o predmetu i pokazao mu pod mikroskopom mnogo preparata, a između njih i žive; osim toga nekoliko stotina fotografija pod projekcijom svojih preparata. Ovih fotografija snimio je prof. Schrön nekoliko (17) hiljada, koje mogu dati odgovor na kojemu drago pitanje o predmetu. Pisac će o stvari i drugih radnja priopćiti „Srdu“.

² U fizici se označuju kristali kao tjelesa koja su homogena i anisotropna (E. Rieke, Physikalische Zeitschrift 6, 25, 1905). Anisotropija je osobina kristala da u raznijem smjerovima kažu u opće razne fizikalne osobine (Lehman, Kosmos 1907).

³ Spomenuću ovdje samo neke patogene mikrobe sa svojim specifičnim kristalima; ovi su različiti između sebe radi svojih kristalografičnih karaktera: Baktil tuberkuloze ima kvadratne rombe, a *bakterium coli* produgaste rombe. Kristali antraksa imaju trapezoidnu formu; kristali azijske kolere pokazuju formu iglice, a oni bakcila subtilnoga oblik bajonete i t. d. i t. d.

vanja počne sa biogenezom i morfogenezom tih kristala a nastavi svoja opažanja na kristalogenezi 64 anorganskih soli. U završenoj kaplji, koja visi, usavršenjem mikrofotografije i projekeije, opažao je evoluciju strukture tih kristala pod jednim povećavanjem od 800.000 puta. U svom pismu upravljenu na prof. Milesi kaže: „Si tratta di una vera vita nel vero senso „della biologia, dunque al tutto differente da una vita supposta „nel senso fisico- chimico- meccanico a base di ragionamento affatto metafisico.“¹ (Radi se o pravom životu u pravom biološkom smislu, dakle sasvim različito od jednog života koji smatraju u smislu fizično- kemično- mehaničkim na bazi samo metafizičnog razlaganja.)

Ovom životu pripisuje Schrön postojanje jedne plasme, naime jedne primitivne, nediferencovane, homogene mase, pri kojoj je taj život skopčan (bioplasma.) Kod kristala anorganskih soli i kod organskih kristala otkri jednu plasmu, naime njihovu bioplasmu, koju on nazva *petroplasmom* ili *litoplasmom*. Ova plasma ima oblik niti, mrežice ili sićušnih tačkica a sasvim je analogna fitoplasmama algâ (hyaloplasma) i mnogim drugim plasmatičnim oblicima vegetalnim i animalnim.

Diferencovanjem petroplasmom nastaju *petroblasti*, koji imaju jasne i tipične celularne oblike, pa su sasvim slični odontoblastima i osteoblastima.² *Petrocelula* nastaje uslijed ekspanzije iz jedne sićušne tačkice, koja se je u homogenoj petroplasmama diferencovala. Ova veoma malena pahuljica širi se više i više, ali se već u tome času diferencuje u *protolitoplasmama* t. j. jednoj perifernoj opnici i u *deutorolitoplasmama* t. j. u jednoj centralnoj materiji.

Razlika je pako među petrocelulom i petroblastom ta, da je petrocelula u svome prvom stadiju diferencovanja u svojoj

¹ „Biologia minerale.“ Lettera del prof. Schrön al prof. Milesi. („Rivista di filosofia e scienze affini.“ Ottobre 1901). „Mineralna biologija.“ Pismo prof. Schröna profesoru Milesi (u „R. d. f. e sc.“)

² Osteoblasti su osobite celule sa veoma razvijenom protoplasmom, produgasta i okrugla oblika, izredane u redovima, tako da davaju sliku jednog epitela. Osteoblasti prave kost. Odontoblasti su kubične celule porredane na šupljini (pulpa) zuba u obliku jednog epitela i sasvim su slični osteoblastima.

unutrašnjosti jasna a na periferiji tamna, dočim kod petroblasta protivno opažamo. Petrocelula je sasvim slična epitelialnoj celuli i celuli živčanog sustava, jer ona ima kao i ova razne izraske te se pojavlja katkad kao unipolarna, bipolarna ili multipolarna, i struktura jezgre (nucleus) je od raznih plasmatičnih supstancata učinjena i sastavljena. Petrocelulu nade Schrön koliko kod soli toliko i kod Granita, Kvarca, Apatita, Lave i t. d. Da petrocelula ima karakter jedne celule (stanice), dokazujem još time, što ona ima moć plodenja i to: prvo, uslijed endogenije, drugo, uslijed dijeljenja (Teilung) i treće, uslijed pupčanja (Knospung), gdje iz celule matice (Mutterzelle) mlade celule (Tochterzelle) kao pupci izlaze i sasvim su identične sa celulom maticom. Petrocelula je dakle jedna celula u pravom anatomskom smislu, jer ona ima moć plodenja i time je ravna svakoj bilinskoj i živinskoj celuli.

Kristali ne rastu uslijed *iuxtapositio* t. j. uslijed periferične aposizije (naslaganja), nego uslijed *intussusceptio* naime uslijed sukcesivne (centrifugalne) ekspanzije; ali se može povećati uslijed periferičnog naslaganja (*iuxtapositio*). Kristal *asimiluje* tekućinu u kojoj se nalazi, ako je zasićena; on raste dakle uslijed *intussusceptio*, jer nova materija prodire u njegovu unutrašnjost. Ako se promijeni stupanj zasićenosti tekućine, kristal otpušta iz sebe jedan dio svoje materije tekućini t. j. on *disasimiluje*.

Proces kristalizacije dijeli se u dva stadija. U prvom stadiju, ili pretkristalinskom, počinje se materija, koja je do tada sasvim homogena i amorfna, diferencovati pojavljujući se u obliku tačkica ili mrvica a kasnije u obliku mrežice ili niti. U ovom času nastala je petroplasma. To su dakle prvi pojavi evolucije materije. Iz jedne sićušne krugljice (tačkice), što se u petroplasmu diferencuje, postane *petroblast*. Petroblasti prodiru na periferiju i postave se u obliku jednog kristalinskog stabla. Ali najglavniji momenat u pretkristalinskom stadiju je taj, kada se u materiji pojavljuju središta sile iz kojih proizlazi valovito gibanje materije. Središta sile su između sebe različita ili po svojoj veličini ili po svome načinu iradijacija (kaotično stanje). Drugi stadij je kristalinski „in cui compariscono le prime linee „geometriche sistematicamente ordinate nel punto, in cui più

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

„tardi si costituisce il cristallo“¹ (u kojem se pojavljuju prve geometrične crte sistematično uređene u tački gdje kasnije postaje kristal). Razna slabija središta sile, koja su se još u predkristalinskom stadiju u materiji pojavila, budu apsorbisana od jednog središta, koje vlada i upravlja ondulatornim gibanjem materije. Sada se stoprv događa daljno diferencovanje materije u dvije primitivne supstance u *protolitoplasmu* i *deuterolitoplasmu*, koje se optički razlikuju. Pojave života opažamo tu, kada u pretkristalinskom stadiju petroplasma postaje, koja se dalje diferencuje; pojave jednog života vidimo jošter i tu da između te dvije primitivne supstance, naime protolitoplasma i deuterolitoplasma, koje Schrön uspoređuje sa nukleinom i paranukleinom², postoji jedan antagonizam. Ovaj pravi kristal i ostaje u njemu latentan a prikazuje se samo u borbi za opstanak koliko i u patološkim procesima, kojim su kristali, kao i sve što živi, podvrgnuti. Na temelju toga daje nam Schrön ovu definiciju života, naime: Antagonizam dviju primitivnih supstancu težnjom da naprave individuum. U ovom je slučaju individuum kristal. Iz svega proizlazi da kristal ima svoju strukturnu evoluciju, jer tijekom razvitka usavršuje, sve do svojeg postanka, svoju teksturu isto, što opažamo i kod bilinskih i živinskih tkiva (Gewebe). Petnaest raznih patoloških procesa opiše Schrön na kristalima, kao traumatičnu upalu, hiperplaziju³, hipertrofiju, nekrozu, malaciju i t. d. i t. d. a mnogi još pako od ovih patoloških procesa sličie skoro sasvim onim od kojih budu obično kosti spopadnute. Schrön još kod kristala prirodene bolesti razlikuje od dobijenih. Kristal ima dakle, kao i svako živuće biće, svoju patologiju.

¹ Schrön: Le due conferenze dimostrative ecc. ecc. fatte a Napoli nel 1900 (Estratto dagli atti del congresso.)

² Nuklein je jedna od najglavnijih sastavina stanične jezgre (Zellkern) i odgovara hromatinu. Supstanca jezgre (Linin) ima oblik jedne guste mrežice, u kojoj se nalaze mala tjelašca (nucleoli), koja se također sastoje iz jedne hromatične supstance ali kemički reagisaju kao paranuklein.

³ Jedno se tkivo (Gewebe) može povećati, ako se pojedini elementi (celula, niti i t. d.), iz kojih ono sastoji, povećaju i to se nazivlje hipertrofijom; ili tom povećanju može biti uzrok da su se pojedini elementi umnožili a to se nazivlje hiperplazijom.

Ali što još karakterizuje jedno živo biće, to je njegova borba za život. Ako se dva mlada kristala, raznog porijekla, za vrijeme svojeg razvitka susretnu, jedan od njih izgubi najprije svoj pigment radi hromatične autohtone metamorfoze¹ a zatim mu bude plasma njegovih petroblasta od drugoga progutana. Kao obrana tog kristala koji nestaje pojave se primitivni vibratorni valovi protolitoplasme;² ali i to brzo iščezne i ostanu samo za kratko vrijeme dva, tri vala apsorbisanih kristala; u nastajnom času nestane i to. U ovom procesu opažamo regresivne faze. — Ali osim ove pojave poznajemo i naravnu smrt kristala, to jest njegovo fosilno stanje. Kada vitalnost, to jest endokristalinski valovi, budu malo po malo utišani, nestaju također i perikristalinski valovi i pojavljuju se samo kao ravne paralelne crte. Uglovi kristala bivaju otupljeni; on pogiba i ostaje u svom fosilnom stanju.

Schrön opiše još razna gibanja kristala kao n. pr. oscilatorno, slično Brownovu molekularnom gibanju³, propulsivno, retropulsivno, rotatorno⁴ i t. d.; pa i sama materija iz koje nastaje kristal pokazuje ondulatorno gibanje. Gibanje kristala kao i ono materije proizvodi toplinu, što je uzrokom perikristalinskih valova. Pojavi života kod petroplasme su još time karakterizovani da u unutrašnjosti plasme valovi nastaju, koji se endokristalinskim nazivlju. Ove valovite vibracije su uzrokom da se petroplasma razdijeli u protolitoplasmu i u deuterolitoplasmu.

Tri znatna momenta opazili smo u pretkristalinskom stadiju naime postanak jedne plasme, diferencovanje celula i pojava središta sile. U pretkristalinskom stadiju nalazimo jednu ne-

¹ Autohton znači nešto što je postalo iz sebe samoga. Pod hromatičnom autohtonom metamorfozom razumijeva se postepeno bojadisanje (žuto, crvenkasto-smeđe, tamno-smeđe, crno) jedne supstance, koja je iz početka bez boje, uslijed promjene bjelančevine (Eiweiss), koja se nalazi u dotičnoj supstanci.

² Deuterolitoplasma je pasivan u borbi za opstanak.

³ Brownovo molekularno gibanje je jedno oscilatorno, titrajuće gibanje sitnih mrvica u jednoj tekućini. To gibanje nije aktivno.

⁴ Rotatorno ili oko jedne idealne akse ali transversalne, ili rotatorno oko jedne akse longitudinalne.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

porecivu i neospornu činjenicu t. j. *generatio aequivoca*: u sasvim homogenoj soluciji jedne soli nastaju petrocelule, tipični momenat pretkristalinskog stadija. Sada ne treba da više pitamo kako je nastala prva celula. Ova činjenica obara one dogme, koje su postavili Redi¹ i Virchow.² Schrön otkri dakle generatio aequivoca u mineralnom svijetu, što je znanost uzalud kroz vijekove tražila za živinski i bilinski svijet. Ona je u svemiru najnaravniji, najjednostavniji i najrašireniji proces postajanja.

Schrön pokaže još da opstoji jedna sila, koja materiju organizuje, uređuje i vlada, da je dakle materija ovoj sili podvrgnuta. Znanost pako poznaje samo one sile koje su ovisne o materiji. Ova sila je skupčana sa materijom i pojavljuje se u isto vrijeme s njom. Ova sila upliva na topografsko razređenje materije i različita je od svih onih sila koje su dosada od znanosti opisane. Ona se pojavljuje kod kristalogeneze soli kao jedan radijalni centrum ili kao jedna upravna lineja ili kao aksa jednog kristala. Schrön je ovu silu fiksovao na fotografskoj ploči srebrnog bromira, što pako nije moguće u svakom času. Ovu silu nazva on *dinamogen* a materiju samu *protogen* i postavi tako hipotezu dualizma materije. Proces postanja je monističan za sva živaća bića. Kristal nam dakle dava znakove života. Tijekom vremena ugase se njegove životne snage i energije i on postaje samo jedna mrtva supstanca s biološkom pogleda, ali on spada još uvijek pod zakone kemično-fizične.

¹ Omne vivum ex ovo.

² Omnis cellula e cellula.

О текстилној индустрији неолитскога доба у нашим крајевима.

Пише Јелица Беловићева.

О текстилима из тако давне давнине мало је до данас познато. Тим веће ће занимање побудити заиста ријетка ископина, која се је заслугом др. Јосипа Бруншмидта, директора музеја археолошкога из Загреба, нашла у нашим крајевима у неолитском насељу и то у Гапској у Шидском котару (Хрватска) и чува се у народном музеју. Др. Бруншмидт био је тако добар, па ми је тај комад показао и о њему дао ове податке заједно са фотографијом тога предмета. „То је камена сјекира, на којој се виде останци некаква ткива из неолитскога доба. Тај комад је од прилике 4000 година стар, а можда и старији.“ (Као да је сјекира омотана на пукотини). Ни у Далмацији, ни у Србији, а ни у Херцег Босни није се доселе нашло у неолитским насељима такве тканине, па је тај комад заиста риједак не само ради тога, што потјече из копнене насеобине, а не из сојеница. Ткива из тако давнога времена нашло се је и у швајцарским сојеницама и у скандинавским гробовима у тресетиштима, па је о томе писао Müller (Nordische Alttertumkunde, Strassburg 1897.)

Текстиле из неолитскога доба можемо нај боље проучавати на статуетама из печене земље из тога доба. Од тога проучавања статуета имамо и ту корист, што у исто доба упознајемо и све оне културне појаве неолитскога доба, које су са људским тијелом у природи стајале у тијесној свези, као што: декорације тијела бојењем, тетовирањем и кићењем, па одијело и ношњу.

Одијело из тако давне давнине готово је посве неиспитано, јер се: а) ткива ондашња нијесу често нашла окамењена, а нађени отисци даваху премало грађе; б) јер је владало погрјешно разумијевање извјесних орнаменталних облика на појединим дијеловима тих статуета.

Лијепо о томе пише Др. Милоје Васић (Прилог ка решавању тројанских проблема): „Познавање одијела неолитских људи веома је потребно баш и ради бољег познавања орнаментике, њених мотива и система очуваних на неолитском посућу. Велика већина тих мотива на посућу понајмљена је са производа текстилне индустрије.“

За познавање тих текстилних орнамената нај боље нам могу послужити представе одијела на статуетама, јер су нам оне несумњиво нај аутентичнији споменици из неолитског доба, на којима се налазе представе текстилних орнамената тога доба.

При проучавању појединих орнаменталних мотива на посућу ми смијемо само условно претпостављати, да су ти исти мотиви могли бити извођени и у текстилној индустрији, пошто је и њихова појава на посућу тек секундарног поријекла и значаја.

Сасвим је друго, када ми те орнаменталне мотиве нађемо представљене на представама одијела на статуетама; јер су ти мотиви на томе мјесту примијењени прије свега ради карактеристике самога ткива, од којег је одијело начињено, те су према томе и ти орнаменти примарног поријекла и значаја као непосредна копија природе.

Да бисмо се могли увјерити о тачности ове тврдње, потребно је, да се исте орнаменталне појаве, које се налазе на посућу, нађу и на облицима одијела (на киповима идола), што ће у исто доба значити, да су исти орнаменти били употребљавани и у текстилној индустрији неолитскога доба.

Чињеница је, да је у оно доба било текстила и то врло лијепих. То се види по одијелу тих кипова, нађених у Босни, Србији и Хрватској.

Који су орнаменти тога доба очувани на киповима? Чошкасте спирале, траве, спирале у лику ∞ (s) округле спирале, спирале, које једног у другу захваћају и које су разном техником рађене и обојене, квадрати са уцртаним угластим спиралама, крстови, троуглови, црте кривуљице (цик-цак) — паралелне црте итд.

Који је облик и крој одијела и који је начин везења? Изнад очију видимо линије као са кроја наших поцулица, а на прсима кројевог рлица, обрубљене црвеном бојом (дакле везом), као што их јужни Словени и данас кроје.

Има огрлица са врло лијепом околицом (Bordure). Има кипова, гдје се лијепо види појас и прегача (четверокутна), а лијево и десно саме дуге ресе, које висе о појасу. На прегачи се виде везови разне врсте. И то је дакле крој и данас у Словена одржан, особито у нас јужних.

На плећима видимо косе оплећнице (Pelerinenkragen) или траке обрубљене околицом а те траке иду често и до појаса, на куковима су исто траке (црвене) такођер са околицом. Има кипова, гдје се паче виде двије прегаче, једна отрага, друга напријед, исто дакле тако као што и данас Српкиње носе у Глини н. пр. (Хрв.), а и у Србији тако Румунке¹ носе. Орнаменти на тим прегачама посве су текстилног карактера, отражне прегаче износе дуге и обилне ресе.

Др. Васић мисли, да су пријестоли, — на којима обично сједе људске фигуре из неолитскога доба, и који износе или праволинијске или спиралне орнаменте — били за стрти тканинама, јер откле би иначе онакви орнаменти (мотив „ћошкасте спирале“, „убода“, „тракасте спирале“ и т. д.) дошли на оно мјесто? Несумњиво су орнаменти на тим пријестолима у самој ствари орнаменти, који су се налазили на тканини, која је преко тих сједишта била пребачена. Наш народ и данас ради такве орнаменте, то су „стрике“, „ивери“, „куке“, „кукаши“; наиме најпримитивнија текстилна његова израда.

То је мнијење и Тишлерово (М. Hoernes, *Urgeschichte der bild. Kunst*, стр. 300). Он вели за керамику у Торбошу, да је она у текстилном стилу украшена, и да се налазе директни отисци тканина, којима су дна посуђа украшена. (То су ти „убоди“ у орнаментима старих кипова). Ти су отисци нехотични. Они су постали на тај начин, што је влажан и непросушен суд стављен на простирке да се суши, те је тако тканина на мекој, влажној земљи оставила² за собом траг у облику

¹ „Катранци“ из Ердеља.

² Често пута на доњој страни посуђа из неолитског доба виђамо отиске од грубље или финије израђене тканине, од тканине разне врсте. Опажа Др. Васић, цитовано дјело; стр. 208. Јасан је то дакле доказ, да је у оно доба било доста тканина и то разне врсте, да су служиле не само за одијело, него и за простирке — у декоративном и практичном смислу код разних других радова за покривање, застирање, подастирање итд. Тако и касније у

убода. Тако су неолитски људи онда нехотице пронашли најбољи начин за карактеристичну представу тканине на киповима. Послије су такве појаве онда и посве самостално као орнаменте употребљивали и за посуђе и за друго којешта. Тако су послије и ти убоди изгубили своје првобитно значење, па их видимо употребљене са и без смисла. Но првобитно им значење је карактерисање ткива као таквог. (И вазе микенског стила са острва Кипра испуњене су тачкицама (сликаним убодима дакле!) на мјестима, која су замишљена потривена одијелом. Ова идентичност у карактеристици тканине није случајна).

Но египетски мисли, да су цртежи на неолитским киповима представе тетовираних шарки¹ на живом људском тијелу, али то је искључено. Прегаче н. пр. нијесу тетовирање, па досљедно нијесу то ни други цртежи, него су то све слике неолитског одијела, дакле текстилних производа.

Металном добу оматаху врло фијим тканинама дрвене корице од копча, гдје су нам такође ти отисци очувани. Има ту врло њежнога ткива танких нитки, а ткања fine врсте. (сарајевс. музеј]. Показао ми их врло пријазно археолог г. Вејсил Чурчић.

¹ Musterung.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

POLJICA * * *

Povjesni osvrt o stotoj
obljetnici njihova pada.

Ivan Pivčević.

Slabi Tvrtkov nasljednik Dabiša nije znao uzdržati reda; pa se sada stao miješati u naše stvari i napuljski kralj Ladislav koji se zbilja dne 5. kolovoza 1403. u Zadru i okrunio za hrvatskog i dalmatinskog kralja a, pri svom povratku u Napulj, učinio svojim namjesnikom bosanskog vojvodu Hrvoja Vukčića, kojega je imenovao i dukom grada Spljeta.

Ovdje mimogred treba napomenuti da se u prijašnje doba dobar dio današnje Dalmacije do Cetine zvao Hrvatskom* a Dalmacijom se nazivali samo gradovi Zadar, Šibenik, Trogir, Spljet, Dubrovnik i Kotor i druge općine i neki otoci.

Tako se eto zgodilo, da su Hrvatska i Dalmacija imale tri kralja, a to ugarskoga Sigizmunda, bosanskoga Dabišu i napuljskoga Ladislava.

Sigizmund zarati na Dabišu i svlada ga, pa hrvatski velikaši počеше sada redom odbjegavati i Dabišu i Ladislava a prianjati uz Sigizmunda, kojemu se priključi dapače i sam Vukčić. Našto Ladislav izdajnički proda Hrvatsku i Dalmaciju Mlečićima, koji odmah i obladaše Zadrom, Novigradom, Vranom i otokom Pagom.

Sigizmund udari sada na Mlečiće, ali ga slabo poslužila sreća, pa je god. 1413. sklopio s njima petogodišnje primirje i priznao im kao njihovo vlasništvo sve one gradove i otoke, što su tada imali u svojim rukama.

Već sam prije spomenuo da je bosanski kralj Tvrtko god. 1390. bio darovao Splječanima poljičko primorje, a sada moram nadodati da im ga je god. 1397. oduzeo Sigizmund i

* Tako ostali kraj Dalmacije na istoku Cetine zvali su stari pisci Srbijom. Uredn.

darovao ga Omišanima, a Ladislav ga opet, kada se okrunio u Zadru god. 1403., oduzeo Omišanima i darovao Splječanima. Uto je Vukčić domala pao u nemilost kralja Sigizmunda, koji stoga naredi da mu se otmu sve zemlje i gradovi, što ih je imao. Od Vukčića se odmetnuše prvi Splječani, te on sada navali na njih pomoću Omišana, koji mu bijahu ostali vjerni. Na Splječane se sada obore i Poljičani da im otmu svoje primorje. Vukčić nije predobio Spljeta, ali su Poljičani presvojili svoje primorje.

Splječani su teško snosili taj gubitak, pa su zvali u pomoć i banovca Andriju i bana Petra, optužujući Poljičane da su nevjerni kralju Sigizmuudu, ali im sve to ništa nije pomoglo, jer Poljičani nijesu više pustili iz ruku svoga primorja.

Splječani htjedoše sada proširiti svoje imanje po Kaštelima na uštrb Trogirana, koji zato pozvaše u pomoć Poljičane, pa im se tako izjalovi i taj pokušaj.

Za trajanja tih bratskih razmirica proteklo je spomenuto petogodišnje primirje izmegju Sigizmuuda i Mletaka, a uto se desio u Spljetu i jedan slučaj, koji je pružio Mlečićima prilike, da se i opet počnu miješati u naše poslove, pa su dne 27. lipnja 1418. zarobili nekoliko spljetskih brodova i osvojili otok Šoltu.

Od toga trena nastoje Mlečići osvojiti i Spljet i Trogir, pa gledaju da privuku na svoju stranu i Poljičane da ih u tom pomažu, ali im oni ne padoše na lijepak. Mlečići udariše najprije na Trogir i osvojiše ga u lipnju 1420., a Splječani prestrašeni tim padom, priznaše svojevoljno mletačko gospodstvo, ali uz neke uvjete. Jedan od tih uvjeta bio je i taj, da im Mlečići predobiju sve ono imanje, što su im u posljednje vrijeme bili oteli susjedi, a to se odnosilo i na poljičko primorje.

8. Poljičani su se sada našli u velikoj neprilici i pogibli, pa kako su ono jednom bili pristali uz Šubiće, tako se i sada pridružiše uz Nelipića da se odupru Mlečićima. I doista od toga su trena Poljičani i Nelipić jedini branitelji hrvatstva na ovim krajevima. Oni ne samo ne dadu Mlečićima grabiti novih zemalja, nego im nastoje istrgnuti iz ruku i sami Spljet, na koji stoga neprestano navaljuju, ne bi li ga prisilili da se odmetne od Mlečića. Splječani su, više manje, uvijek oćijukali sa Italijom, pa su i sada voljeli sve nevolje, što su im zadavali

Poljičani i Nelipić, nego se iznevjeriti Mlečićima, u kojih ne-
prestano vape za pomoć.

Bilo bi dugo i predosadno opisivati potanko sve jade što su Poljičani zadavali Splječanima. Dosta je stoga napomenuti da ih Splječani zovu režećim zmajem, i da za nje kažu, da nema dana a da im ne nanese koju škodu, bilo plijeneći im stoku, bilo trgajući vinograde i berući drugo voće. Šteta je češće iznosila po više hiljada dukata. Mlečići su zato svakog trenutka naređivali svojim knezovima po dalmatinskim gradovima da već jednom odbrane i zaštite nevoljne Splječane. Kada sve to ne pomoglo, pozivali su u pomoć i bosanskoga kralja, a usto nastojali i oko toga da bi zavadili Nelipića i Poljičane ili dajbudi sklopili s njima mir, da bi tako već jednom odlaahnulo nevoljnim Splječanima.

9. To tužno stanje potrajalo je za Spljet do god. 1426. kada je Sigizmund imenovao za hrvatskoga bana Nikolu Frankopana, koji se je uvijek lijepo pazio s Mlecima, a kako je njegov prvorogjenac Ivan bio oženjen s Nelipićevom kćerju Katarinom, tako se sada i Nelipić primirio sa Splječanima. Primirivši se s njima, htio je sada prisvojiti za se poljičko primorje od Žrnovnice do Cetine, a Poljičani mu nato oteli i Kamen.

Uto Nelipić umrije u svibnju 1434., a Sigizmund god. 1436. smetnu s banske časti Ivana, sina Nikole Frankopana, a mjesto njega imenova banom Petra Taloveca, kojemu je darovao svu Nelipićevu baštinu i još mu naredio da osvoji i svu imovinu bivšeg bana Ivana Frankopana.

U takim prilikama naravski je da Poljičani, osamljeni, nijesu više mogli prkositi Mlečanima, pa, da izbjegnu sukobima, na lijepe se nagodiše sa Splječanima i povratiše im na mirne sve one posjede, koje su im za prvašnjih razmirica bili ugrabili na desnoj obali rječice Žrnovnice, koja je od vajkada označavala poljičku granicu.

10. Tim je načinom, kako tako, već jednom bio zavladao mir, ali samo zamalo. Dne 9. prosinca 1437. umro je Sigizmund, a naslijedio ga austrijski vojvoda Albreht, koji je opet preminuo nakon dvije nepotpune godine vladanja, a tada nastali

u kraljevstvu neredi, jer se velikaši ne mogli složiti, koga da izberu za kralja.

U te razmirice, koje su trajale sve do srpnja 1440., upleo se i ban Petar Talovac, pa tako zanemario ove krajeve. Tim se okoristio Stjepan Vukčić, veliki vojvoda bosanski i krvni neprijatelj Talovčev, pa provalio u njegovu banovinu i skućio pod svoju vlast Krajinu, Omiš i Poljice.

Prije nego će doći poradi toga do rata između Talovca i Vukčića, oba zamoliše za pomoć u Mletke, ali ih Mlečići lijepim izlikama obojicu odbili, jer su rado gledali kako Vukčić krši snagu bana Talovca, koji ih je mogao ometati u njihovim osvajačkim težnjama. Nego Mlečići se ubrzo posvadiše i s Vukčićem, koji je bio osvojio neke njihove gradove u Zeti. Ne mogući mu se tu s uspjehom oprijeti, oni su dne 17. svibnja 1443. naredili svome pomorskom zapovjedniku u Jadranskom moru da ustanovi mir s Vukčićem, a ako mu to ne pogje za rukom, neka tada navali na njegove zemlje, na Krajinu, Omiš i Poljica. Do mira nije došlo, pa je mletački zapovjednik po moru osvojio Omiš i zauzeo poljičko primorje od Žrnovnice do Cetine.

U takim prilikama nije Poljičanima ostalo drugo nego da se na lijepe nagode i tako spase što se spasti dalo. Stoga dne 29. siječnja 1444. prikazaše se poljički odaslanici Radoš Petrović i Ivan Grgurić kod Krsta Marcello, mletačkog kneza u Spljetu, i na ime Poljičana priznaše mletačku zaštitu, ali uz neke uvjete. Članke toga ugovora potvrdio je dne 3. ožujka iste godine i mletački dužd Frano Foscarei.

GLAVA II.

Poljica za mletačke i turske zaštite.

1. Prva mletačka zaštita (1444-1513). — 2. God. 1514. priznaju zaštitu tursku i, uz višekratna neuspješna odmetanja, ostaju pod njom do god. 1699. —
3. Druga mletačka zaštita (1699-1797).

1. — Poljičani su, kako spomenih, priznali mletačku zaštitu dne 29. siječnja 1444. Odnosnim ugovorom, osim što im

je bilo povraćeno njihovo primorje, bila im je takogje zajamčena potpuna sloboda u nutarnjoj upravi i potvrđene im sve stare pravice i povlasti, samo su morali birati za svog kneza jednog spljetskog plemića.

Poljičani su, netom su se osvijestili od prve zabune, u kojoj su se bili našli, nastojali da im Mlečići izriječkom potvrde sada ovu sada onu njihovu povlast, da tako sve bolje utvrde svoju nutrnju samostalnost i slobodu, a kako su bila burna ona vremena, Mlečići su im sve to i potvrđivali iz bojazni, da se ne bi od njih odmetnuli.

Malo iza priznanja mletačke zaštite došli su Poljičani poradi nekih imanja u sukob s Omišanima, koji su se za to pričuživali i u Mletke i kod samog Pape, ali im sve bilo uzaludno.

U to su god. 1463. Turci osvojili Bosnu, a malo kasnije počeli prodirati i u Dalmaciju. Klis, koji je bio najtvrgja obrana protiv turskih provala, bio je u vlasti ugarsko-hrvatskog kralja, Matijaša Korvina, pa su Mlečići nastojali da bi ga dobili u svoje ruke, a za to su bacili oko na poljičkog junaka Žarka Dražojevića, koji je zbilja u ožujku 1472. i osvojio Klis, ali ga ne predao Mlečićima, kako se nadali.

Kralj Matijaš znao je dobro da je onaj pravi gospodar na ovim krajevima, u čijim je rukama Klis, pa je i on nastojao oko Žarka i Poljičana da bi se odmetnuli od Mletaka. U Poljičima se tako skovala urota, koja je hodila za tim da istrgne iz ruku mletačkih i Omiš i Spljet, pa da se onda predadu Matijašu. Mlečići su nekako ušli u trag svemu tomu pa su odmah poslali izvanrednog providura, kojemu je uspjelo primiriti Poljičane, i tako se stvar izjalovila. Žarko nije imao sredstava da sam uzdrži Klis, pa ga je predao Matijašu, koji mu u zamjenu darovao Novigrad u Lici, pa je tada na obranu Poljica protiv Turaka sagradio dvije kule, a to Nućak blizu Trilja i Kunjak u Kučićima.

Turci su, za spomenutih provala, ne samo nanosili štetu Poljičanima, nego počeli zahtijevati da im i harač plaćaju. Nu kako su u to Mlečići god. 1479. sklopili mir sa Turčinom, na njihovo je zauzimanje to zabranio sultan Bajazit naredbom 12. siječnja god. 1481., jer je priznao da su Poljičani mletački podanici. Mir je taj potrajao sve do god. 1499., kada je

bosanski paša provalio u Dalmaciju te početkom travnja skućio pod svoju vlast svu Krajinu od Cetine do Neretve, ali nije mogao osvojiti tvrdog Omiša. Turci su odmah zauzeli i gospoštinu Radobilju, pa su početkom nastajne godine 1500. provalili i u Poljica i zarobili do 150 stanovnika, a kako je tada u Hercegovini bio sandžakom neki poturčeni Poljičanin, on je nastojao da i Poljica priznadu tursku vlast. Uza nj je pristajao Ivaniš Nenadić, potomak Jurja Dražojevića, te stao na to nagovarati i druge Poljičane, ali nije nalazio odaziva pa se sklonio u Mantovu i Bolonju, a kasnije nekako dopao u ruke Mlečića, koji ga zatočili u tvrgjavu u Veroni.

Poljičani su bili od više godina povrgli običaj da biraju za svog kneza jednog spljetskog plemića, kako su to bili ugovorili god. 1444., pa ih sada opet nekako na to skloni mletački knez u Spljetu, i oni u siječnju 1503. izabraše Agustina Maričića, čiji su pregji bili takogjer iz Poljica. Maričić je odmah sa jakom četom Poljičana pošao i porušio četiri mosta, što su ih Radobiljani bili bacili preko Cetine, a to je učinio za to da Turci ne mogu preko njih provaliti u Poljica.

Poljičani su sada živjeli u dobrim vezama sa Mlecima sve do god. 1507., kada je Nenadić pobjegao iz tvrgjave veronske i opet ih stao buniti protiv njih, koji i sada poslaše izvanrednog providura, koji je toliko uspio, da su Poljičani udarili Nenadića progonom iz domovine.

2. — Sve to nije ipak ništa pomoglo. Turci su nastavili svoja četovanja i osvajanja, pa su u lipnju 1513. osvojili Čačvinu, Sinj, Nućak i obladali svom Cetinom kao i zamosorskim Poljicima. To je nagnalo Poljičane, koji nijesu primali niotkle pomoći, da se nagode s Turcima stavljajući se pod njihovu zaštitu, ali uz uvjet da im ostane netaknuta njihova nutrnja samouprava i da u Poljicima ne smije stanovati nijedan Turčin osim jedinog emina, koji je imao da pobire ugovoreni harač.

Poljičani su priznali tursku zaštitu iz gole nevolje, te nijesu vidjeli trena da ga se oslobode, pa su za to uvijek pružali pomoćnicu ruku tvrdom Klisu, koji je branio glasoviti Petar Kružić, po svoj prilici i sam Poljičanin iz Zvečanja. Oni su što više nešto kasnije obustavili i plaćanje ugovorenog harača, a Turci, da im se osvete, god. 1530., na broju ih desetak

dvanaest tisuća, provališe preko Žrnovnice u Poljica, orobiše i popališe Srinjine, Tugare i Gata, i tu se pod Gracem utaboriše. Junaci poljički, a bilo ih jedva jedna hiljada, sakupili se u vrleti mosorske da otale vrebaju povoljnu zgodu, kako bi nenadno nasrnuli na Turke i odmazdili im se. U to stupi među nje mlada Mile Gojsalić i reče im da se za nju mole Bogu, a ona da ide k paši, ne bi li joj pošlo za rukom upaliti barutanu. Što rekla, to i izvršila. Barutana skočila u vazduh, a Poljičani navalili na smetene Turke, i što ne sasjekli to natjerali na skok Ilinac, gdje našli smrt u vrtoglavu sunovraćaju.

Da izbjegnu ponovnim pljačkanjima, Poljičani su se malo iza toga opet izmirili sa Turcima.

Poslije smrti mladog kralja Ljudevita, koji je poginuo u bici na Mohačkom polju god. 1526., ugarski i hrvatski velikaši nijesu se mogli složiti u izboru novog kralja. Hrvati jedne stranke su izabrali Ferdinanda, vojvodu austrijskoga, a druga stranka izabere ugarskog plemića Ivana Zapoljca, porijetlom Bosanca. Ugri tako isto bjehu razdijeljeni na dvije stranke, te jedni izabraše Zapoljca a drugi Ferdinanda. Kao da je bilo i otprije malo nevolje, sada se počеше i oni boriti između sebe. Zapoljac pozva u pomoć Turke. Posrednik između Zapoljca i sultana bio je Mlečić Alviže Gritti, kojemu su sada i sultan i Zapoljac poklonili Poljica i naredili mu da otme Kružiću Klis. Gritti nije mogao doći sam amo, pa je mjesto sebe poslao svoga sumješanina Nikolu Querini, koji je stigao u Poljica početkom ožujka 1532. On je učinio dosta štete Poljičanima, a bio se je na prijevaru ušuljao i u Klis, ali ga je Kružić brzo iz njega istjerao. To se nije mililo njegovu gospodaru Grittiju, pa ga je pozvao nazad.

Poljičani se sada opet odmetnuli i stali pomagati Kružića u nadi da će se njegovom pomoći otresti turske vlasti, ali kada im se i ta nada rasplinu, jer Turci 12. travnja 1537. ubili Kružića i osvojili Klis, oni se ponovno vratiše pod zaštitu mletačku. Mlečići im 15. studenoga iste godine potvrdiše sve stare povlasti, darovaše nešto oružja i obećaše svaku pomoć. Na žalost to bijahu samo prazna obećanja, jer kada su god. 1540. sklopili mir s Turcima, ostaviše Poljica u njihovoj vlasti.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Mir je taj potrajao do god. 1570., kada je sultan Selim opet navijestio Mlecima rat, pa sandžak kliški odmah noću 31. ožujka navalio na Spljet. Turci su se vratili razbijenih glava, jer Spljetu pritekli u pomoć i Poljičani, koji su teško platili tu svoju gorljivost, jer, ispred turske osvete, do 350 obitelji moralo ostaviti svoju domovinu i prebjeći na mletačko zemljište. Dukalom (pismom mletačkog dužda = duke) 6. lipnja iste godine time prebjeglicama bilo je zajamčeno da će uživati sva ona prava i povlasti, koje uživaju i stanovnici onih mjesta, u kojima se nastane.

Janko Marijanović nije mogao mirovati, pa je od tih prebjeglica sastavio jednu četu i s njom je, uz pripomoć uskoka, zauzeo trgju Zadvarje, a malo kasnije, uz pripomoć nekih Spljećana, pokušao istrgnuti iz turskih ruku i Klis, što bi mu bilo i pošlo za rukom, da su i drugi bili onako odvažni kao on.

U tom ratu pomagali su Mlečići Papa i Španjolci. Dne 7. listopada 1571. njihove su čete zadale težak udarac Turcima kod Lepanta. S nevjere Španjolaca od te velike pobjede nije bilo nikakove koristi po kršćane, pa su i Mlečići god. 1573. morali sklopiti s Turcima mir, koji je potrajao sve do g. 1645.

Poljičani su i opet ostali pod vlašću turskom, pa kao da im malo bilo te nevolje, počеше im sada dosagjivati i senjski uskoci. Protiv toga novoga zuluma utječu se Poljičani više puta pod zaštitu ugarsko-hrvatskih kraljeva, koji im i izdaju zaštitne povelje, jer im uvijek lebdjelo pred očima istrgnuće Klisa iz turskih ruku, a pri tome im mogli Poljičani mnogo pomoći. I doista kada je fra Angjeo Trogiraniin stao snovati kako da istjera Turke iz Kliša, Sinja, Nućaka i drugih utvrgjenih mjesta, i Poljičani su mu obećali svoju pomoć, ali su se njegov pokušaji izjalovili najviše s krivnje Mlećana, koji su poštopotot htjeli živjeti u miru s Turcima poradi svoje trgovine. I opet je na istu misao došao pobožni i junački spljetski plemić Ivan Alberti, pa je i on pozvao u pomoć Poljićane i za to se bio okumio s poljičkim velikim knezom Pavlom Pavićem. Njima je i pošlo za rukom da su upravo na evjetnicu dne 7. travnja 1596. ušli u Klis i zaposjeli ga. Nego, na žalost, Ivan je Alberti poginuo nakon nekoliko dana u jednom okršaju, pa ga je na silu htio naslijediti i naslijedio u zapovjedništvu brat mu Nikola,

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

koji je bio arhidijakon u kaptolu spljetskom. Naši u Klisu, jer sa svih strana opkoljeni od Turaka, morali se hraniti i konjskim mesom, a to bilo teško Nikoli, pa je sramotno predao Turcima Klis, samo da mu dopuste slobodno izići i lišiti se te grozne muke da jede konjskog mesa. I ovoga su puta mnogi najodličniji Poljičani morali seliti iz domova i pribjeći k ugarsko-hrvatskom kralju Rudolfu, jer ih sada nijesu progonili samo Turci nego i Mlečići, koji su već god. 1592. u Spljetu bili otvorili skelu, u koju se splivala sva turska trgovina iz Bosne i Hercegovine, a to im donosilo velike koristi. Da dokažu Turcima kako se sve to zbililo protiv njihove volje, stali su Mlečići najbezdušnije ubijati i daviti sve učesnike pothvata, koji im doprli ruku.

Alpe.

Spjevala Ada Negri. — Preveo Đuro Palavršić. — Spljet.

Ne mogu te ljubiti, oj koso, gdje snijeg
u nepomičnijem sjaji se tištinam,
gdje kristalni led se cijepa niz brijeg
skritim nad dubinam.

Nad oblacim stršiš i nad zlom si čila,
praznina te zraka obavija gola;
prije neg' te dirnu ukoče se krila,
samotnico hola,

koja ništa ne znaš, ne čutiš, niti mriješ.
Izmeđ' žića moga i tvog vječnog sn'jega
bratskih mržnja, žudnjâ i ljubavi zriješ
jato kako l'jega:

jek s odziva dršćuć ljućkih uzdisaja,
bijeda i jada zemskih kola plešu;
al s prostora mrzlih s tih ne haješ vaja,
kano da i n'jesu.

Ako stvor te motri i na veličinu
idealnu misli: Nigda, ti mu rečeš,
uzvišenu na tu besmrtnu tišinu
doprijeti ne ćeš. —

Možda, ko zna? . . i ti trpiš. — Možda sita
neizmjernog gluhog grobnog tvoga mûka,
i što v'jek si sn'jegom nepomično skrila,
nad sv'jetom gdje dolje bjesni šum i bruka,

i ti sanjaš. — Sanjaš o potoku láve
da s tvog srca zlaćan k vrhu teče st'jene
i rastvara ždr'jelo, i rušiš se s glave,
sa ljubavi goreć svete, uzvišene.

MIHO PRACAT * * * * *

naj veći dubrovački bogataš i dobrotvor.

(nastavak)

piše A. Vučetić.

Vidjeli smo da se Pracat ženio dva puta; prvi za kćer Toma Bailona s ostrva Šipana a drugi put s Vicom s Lopuda. On spominje u testamentu da je Tomaso Sagri nje brat; ali zna se, iz genealogija kojemu su rodu Sagri pripadali; tako te genealogije rasvjetljuju veze Pracatove i žene mu sa mnogim porodicama i ljudima n. pr. s porodicama Sagri, Stefani, Skočibuha, Krivonosović, Balak, Primi, Facenda i dr.

Njegova žena Vica bila je dakle rodom Sagri. To je otmjena pučka porodica, koja je odvojila u nauci i pomorstvu. Sagri su pripadali porodici Krivonosovića, koja se bila doselila iz Bosne: njeni potomci uzeše poslije druga razna prezimena, kao Stefani, Skočibuha i Sagri. Kao što je sam Pracat bio pomorski kapetan, tako i u porodicama Krivonosovića bilo je mnogo pomorskih kapetana.

Vicin djed bješe kapetan Stjepan Krivonosović i imao je tri sina: Toma Stefani, Frana Sagri i Marina (Sagri?). Prvi je bio otac Vinčenca Skočibuhe, onoga kog Razzi spominje da je bio darežljiv i da je umro 1588. g., kad mu je bilo 54 godine. I Frano Sagri, stric Skočibusin, imao je također mnogo djece, a između njih i kćer Vicu, ženu Pracatovu. Vinčenco Skočibuha, u čiju se darežljivost bio ugledao Miho, bješe rođak ove žene Pracatove.

Vica se udala za Pracata oko 8. jula 1551., jer je ženidbeni ugovor napisan taj dan. Mihi je dakle tad bilo 29 godina; držimo tako, jer smo nagadali da se rodio 1522. godine. Malo je vremena ili godina živio s prvom ženom. Kad je pak istinito da se oženio drugi put 1551., nije istina što je ko pisao da se rodio oko 1540., jer bi po tomu Mihi bilo samo 11 godina, kad se drugi put oženio, a koliko mu je onda bilo kad se oženio prvi put?

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

Veći dio baštinika i epitropa naspomenutih u testamentu bili su po napomenutoj genealogiji bliži ili dalji rodaci Vicini; tako Tomaso Sagri, epitrop, bješe brat Vicin; Frano Vickov Stefani (Skočibuha), epitrop, jednako svojta Vicina, jer je bio sin njena rodaka Vinčenca Skočibuhe. Frano Benedetto di Primi, epitrop, bješe jednako u svojti, jer je bio oženjen za Mariju, kćer Vinčenca Skočibuhe, a njegova kći Fioka bila je udata za svog strica Frana Vinčencova Skočibuhe-Stefani, s kojim je Franom izumrla muška loza Skočibuhe-Stefani. Frano Gianmarija Sagri bješe bratić Vicin. Vicko Balak bio je oženjen za Anicu Sagri.

I braća Facenda bili su u rodu. Đivo Marinov bio je oženjen za Franu, kćer Vinčenca Skočibuhe, a njegov brat, Domenik Marinov Facenda, bješe oženjen za Pavlu, unuku Skočibuhe.

Ova sva rodbina naj bolje će se razumjeti ovim rodoslovjem :

R o d o s l o v j e

Vice Sagri,

druge žene Pracatove.

Kap. Stjepan Krivonosić,
oženjen na Šipanu

*

Rekli smo da obitelj Vice Pracatove bješe otmjena; i uprav u njoj je bilo učenjaka, a u širem krugu rodbine bilo je i kapetana i vlasnika broda; okrom toga u onom vijeku bilo je s Lopuda mnogo drugih otmjenih ljudi, što sve utičaše povoljno na Vicu i na Pracata.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Jedan brat Vicin bješe Niko Sagri. To je za stalno onaj o kojemu Appendini pripovijeda da je umro u Manfredoniji 1573., da je bio mnogo učen čovjek, poznavao mnogo predmeta, između kojih i matematiku, i svoje znanje obogatio putovanjima. Napisao je djelo: *Ragionamenti sulla varietà dei flussi del mare Oceano Occidentale* (Razgovor o raznim morskim mijenama Zapadnog oceana). Drugi brat Vicin, Ivan Marija Sagri, po Appendini, dao je 1574. g. štampati ovo djelo u Mlecima kod *Domenico Guerra*. O tom djelu kaže Appendini da dava izvrsne upute pomorcima da se čuvaju od plime i osjeke morske. Isti Appendini pripovijeda o porodici Sagri, da je bila otmjena između pučkih porodica i da je gojila književnost i nauku i da se u *Miscellanei Lipsia* nalazi jedno pismo Frana Sagri (to je možebit Francesco Antonio Sagri Marinov). Brat njegov Ivan Krstitelj (Giovanni Battista) Sagri, (dakle oba rođaci Vicini) bio je pomorski kapetan i imao je galeon od 530 *kara*, koji se zvao *San Lorenzo*.

Odlični ljudi s Lopuda bili su u onom vijeku Nikola Brauti, kojega je papa Kliment VIII. bio izabrao za odgojitelja svog sinovca ili unuka Frana Aldobrandi, zatim Vicko Buna, Bonifacije Darkolica, Urban Grkeš, Petar Palikuća i Vičenco Skočibuha, svojta Vicina. U ovakom ambijentu nije čuda da je i Vica Pracatova bila odgojena, izobrazena i pametna žena, da je mogla sudjelovati u radnji svog muža u Dubrovniku prodavajući trgovinu u poslovnici stojne kuće u Pucićevoj ulici, kako sama navada u svom testamentu ; znala je ne samo srpski nego i talijanski i za pisanje imala svoj pisaći stô u svojoj sobi, kojeg navada u testamentu i tako je svome mužu savjesno pomagala da stiče bogatstvo.

*

Sreća je bila za Pracata da je imao tako valjanu ženu i tako odličnu njenu svojtu. Muž i žena bili su ljubazni supruzi, Miho se povjeravao u Vicu a ona mu pošteno pri prodaji dobivala i o svakoj dobiti savjesno polagala račun, kako sama kaže u testamentu. On je njoj punio sve kuće u Gradu i na Lopudu pokuštvom, tkaninama, ukrasima, jer mu je ona bila vjerna radnica u trgovini ; a trgovali su zastalno žitom i postavom, jer znamo da je onaj brod koji se bio spasio u Ston,

bio krcat pšenicom i ječmom a da je Miho u testamentu napomenuo platna, koja se nalaze u njegovim kućama. I uprav kad je ona učinila testamenat odredila je komu se imadu razdijeliti 30 truba (peča) platna, što joj je ostalo od muža. Razumije se da je ona živjela udobno s mužem u Gradu i da je mogla imati na raspolaganju 15 muževljevih kuća, jer u svim je bilo pokućstva; okrom toga više sluga i službenica i poslije Miho /e smrti, te ih spominje u testamentu.

Vica je imala srebra i zlata u kući, te muž priznaje da je to njeno. Znamo po njenom testamentu i za jedan dio toga, biva: šest zlatnih prstena, od kojih dva s urezom (od tih jedan sa crnim emailom), dva s modrim kamenima, a dva sa grbom Pracatovim; o jednome je kazato da je grb sa crvenim poljem; imala je tri starinska i zlatna đerdana (kolane) dvije na leđiceu, od tih jedna u dva komada a druga veća, treća je bila na pečice malahne četvorne; imala je đerdan od bisera; dva zlatna ogrlja (*pendenti*) s *agnus dei*, jednu malu šipku od zlata, što joj je možda muž bio donio ili dobio iz španjolskih zemalja; dva kralješa, jedan od granatâ sa zlatnim slavaocima, a drugi od koralja sa slavaocima od pozlaćenog srebra, dvanaest srebrnih ožica i dvanaest srebrnih vilica, koje su supruzi u kući u Pucićevoj ulici upotrebljavali, lijekoviti kamen što ga je Baro Skočibuha bio darovao Pracatu a on ga uvezao u ures, propeće srebrno koje je stalo na pisaćem stolu u Vicinoj sobi. Ove predmete sama Vica nabraja u svom testamentu, jer ih ostavlja različitim licima; sve drugo zlato i srebro što je imala, ne nabraja, jer ga je ukupno ostavila Andrijani Ratković kćeri pok. Ivana Marije Sagri, koju je ona bila počerila.

Međusobna ljubav Miha i Vice trajala je do smrti njihove, jer Miho ostavi Vici na uživanje do smrti sve nepokretnine, naj veći dio glavnica i učini je gospodaricom dobrog iznosa novaca i svega što je bilo u njegovim kućama i povjerio joj vršenje mnogih zadužbina i zavještaja, a Vica je po smrti muževljevoj vršila vjerno i tačno sve zavještaje, tako da je za sebe ostavljala samo što joj je trebalo i poslije u testamentu g. 1612. i prilošku od 1620. g. odredila znatan iznos za dušu muževljevu, ma i da je on već to prije svojim testamentom bio učinio. Tako ona zadovoljno življala do svoje stare starosti i smrti dne 29. februara 1620.

Калуђерске и компасне карте средњег вијека.

(свршетак)

Пише Др. Божо Цвјетковић.

Када испитасмо све што нам повијест и логични разлози кажу о нашем предмету, прихватимо се одмах картометричне методе, тога јединог директног кључа к разумијевању наших карата, па станимо, да на томе темељу проучавамо компасне карте.

Све компасне карте, па биле оне и најстаријега датума, имају своје мјерило ударено у миљама. Ово се мјерило налази на њиховим вертикалним странама, али није увијек добро ударено, што више поједини листови једног те истог атласа диферишу знатно међу собом у мјерилу. То ћемо посве лако опазити, ако само узмемо такав један атлас, н. пр. онај Андрије Бианка из године 1436. Мјерило је готово увијек убачено међу двије вертикалне црте те узимље час раздјелене час нераздјелене дијелове. Раздјелени су дијелови готово увијек опет пораздјелени тачкама или вертикалним цртицама и то обично у пет, четири или десет дијелова. Но ако налазимо само четири или пет дијелова мјеште свих десет, то се чинило по суду Nordenskiölda зато, да се добије простора за друго. Ријетко је додана мјерилу легенда, но ако је има прије год. 1500. тад велики раздјелени дио износи 50 миља тако, да свакоме мањем дијелу у великоме долази 10 миља.

Казали смо горе, да је овим картама ударено мјерило у миљама. Наравно одмах се намеће питање, да ли је миља ових компасних карата идентична са римском миљом, како то већ узеше Fischer и Uzielli. У овоме нам питању не могу ни компасне карте ни портолани ништа помоћи. Једино картометричном методом можемо доћи до стална ријешења питања. И баш на темељу ове методе дошао је Wagner до резултата, да миља наших компасних карата не одговара никако римској миљи, него само кад је говор о Средоземном мору. Он је нашао да је миља наших карата мања од римске за једну $\frac{1}{7} - \frac{1}{6}$, дакле не $1\frac{1}{2}$ *km* (тачније 1482 *m*), него само $1\frac{1}{5} - 1\frac{1}{4}$ *km*. За обале Атлантског

Оцеана наших карата доказао је напротив да њима потпуно одговара римска миља.

Резултат овог Wagnerovog истраживања гледе миље, која би одговарала Средоземном мору, био је од еминентне вриједности, те евидентни доказ, да су компасне карте, али само за Средоземно море, настале у доба, када се римска миља није употребљавала за мјерење преваљених путева по мору, но да је томе служила једна много мања миља. Wagner мисли да ова мала миља, у 18. вијеку названа грчком миљом, одговара Eratostenovoj темељној мјери, те да је једној и другој служио за базу мали стадиј. Ова би мала миља потицала од Грка а према томе и компасне карте Средоземнога мора. Wieser иде даље те докazuje, да ова мала миља наших поморских карата потјече ћак од Феничана и да је тек послјије попримише Грци. Још треба на сврху да ријешимо питање, које мало прије напомену смо, наиме да поједини листови једног те истог атласа компасних карата знатно диферишу међу собом у мјерилу. Атласи Андрије Bianka те Giraldija најбоље ће нам помоћи у овоме питању, ако се само прихватимо мјерења карата напоменутих атласа. А то ћемо постигнути ласно, ако само ударимо неколико дистанса у миљама, како нам их мјерила напоменутих карата означају, па те дистансе опет контролишемо на неколико наутичких мапа те их напакон успоредимо са правим даљинама по нашим модерним поморским картама. Узмимо дакле да мјеримо даљину од Cap Palos (Шпанија) до афричке обале, и то по мјерилу листа у атласу Андрије Bianka а који нам представља Пиринејски полуоток, тад ћемо добити средњу вриједност миље за цијелу котлину 1·28 *km*. Но ако мјеримо удаљеност котлине између Гибралтара и Оран-а на карти, која даље на десно слиједи, добићемо 41·18 *km* као средњу вриједност миље. Али још је знаменитије то што је миљно мјерило на обје карте у атласу Андрије Bianka, што нам престављају Средоземно море, готово једнако, па сасвим тим удаљеност од Golfo di Tine до Cap Maria di Leuca износи на оној карти на лијево 810 миља а на оној на десно 775. Западна обала Шпаније мјерена у правцу износи 750 *km* и одговара удаљености од Cap Wop до италијанске луке Специа, али прва линија на многим компасним картама износи 500 миља, а друга износи готово увијек 670—680. Али још ћемо се боље увјерити о диферисању

миљног мјерила, ако на једну компасну карту навучемо мрежу меридијана и паралела једне пlosне карте (Plattkarte.)

На овај је начин нашао Steger ове разлике у мјерилу на картама Giraldija из године 1426.; али то исто вриједи и за све друге као оне Biankovog, Luksero-te медицејског атласа. Мјерило је иберске котлине на 36. паралели око 1 : 6,935.000. Источно одатле имамо мјерила 1 : 7,130.000; 1 : 7,500.000 и 1 : 7,530.000, све према томе да ли мјеримо на 43., 39., или 37. паралели. Тиренско море има мјерило од 1 : 7,300.000 и то на 41. паралели. Ондје гдје западна котлина Средоземнога мора прелази у источну, силно се разилази мјерило и то од 1 : 8,530.000 до 1 : 9,000.000 и то на 36. паралели. У Јонском мору, и то у ширини Триполиса, имамо мјерило од 1 : 8,000.000 а између Cap Passero те залива Patras 1 : 7,000.000. К истоку је мјерило нешто веће, и то на 33° ширине, 1 : 7,250.000 а на 36° ширине 1 : 7,000.000. К овоме имамо још да напоменемо да, кад мјеримо на овим картама у источно-западном правцу, дужина миље пада без изнимке од југа к сјеверу, па било то у западној или источној котлини Средоземнога мора. То нам је без сумње очити доказ да меридијани теку паралелно. А и тек паралела није тако искривљена да би могла одговарати еквилистантној азимуталној пројекцији, тако да можемо за стално устврдити да се мрежа ступњева компасних карата много приближава пlosним картама, које су већ познавали Марин од Тира и Птоломеј, како је већ било напоменуто. Који би дакле био коначни закључак из свега што наведосмо о постанку наших карата? Јамачно тај да су компасне карте настале од пlosних карата различита мјерила а све прама примјереној корекцији и комбинацији. Компасне карте нијесу друго, како добро опажа Nordenskiöld, но копије или копије од копија врло старих карата. Оне дакле нијесу настале у доба, кад поче компас играти велику улогу у поморству, но су члан у оному низу карата, који се вуче из феничко грчке- римске перијоде па се спаја са оним из доба ренесансе.

Ко је само једанпут видио коју компасну карту, јамачно ће је међу хиљадама на први мах опет распознати. Ове су карте покривене, како већ казасмо, мрежом линеја које теку од сталних вјетруља. По средини је карте ударена једна вјетруља а околне по крајевима теку у облику вијенца шеснаест других, али тако

WWW.UNIBL.BS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

да се линије из оне у средини слијевају у оне на крајевима. Линије, које нам представљају осам главних вјетрова, бојадисане су црном бојом, а оним, које кажу осам полувјетрова, ударена је зелена а оним од шестнаест четврт-вјетрова црвена боја.

Оријентација наших карата тако је удешена, да сјевер долази гдје је југ, а југ гдје је сјевер. Но има и оријентација наших модерних карата. Али јака разлика прама нашим компасним картама јамачно је она, да је западно-источна главна ос Средоземнога мора за готови компасни поинт обрнута. Ако почнемо да испитавамо контуре обала компасних карата опазићемо, да је на њима свака ствар јаче ударена но на нашим обичним поморским картама. Заливи и затони продиру јаче у копно, делте ријека увијек су појачане а отоци, па били и најмањи, јаче ударају надвор но што би морало бити. Оцрти обала тако се ударени, да су кружили лукови већег или мањег премјера један другоме придодани и тако обала повучена. Такова расчлањеност обала долази чак и ондје гдје обала тече у правцу. Погрјешка код Птоломеја, да је екумена у правцу од запада к истоку одвећ растегнута, што се особито опажа на Средоземном мору, не долази на нашим картама. Градови долазе на овим картама само именом, али опет означени као кућа или кула. Имена су често врло изиакажена и нестална.

Ово би дакле биле компасне карте, које су се опћенито употребљавале на бродовима све до 18. вијека.

ОЦЈЕНЕ И ПРИКАЗИ. — ОЦЈЕНЕ I PRIKAZI.

Pogledi, putne bilješke, napisao Ante Anić.

Prigodom posljednje bogate izložbe u Milanu, sa svih strana svijet je hrlio u taj veličanstven grad ubavne Italije, da se divi najnovijem napretku ljudskoga uma, čija remek-djela bijahu sakupljena na toj bogatoj izložbi. I p. Ante Anić, ovaj mladi i simpatični naš književnik, u društvu sa nekim prijateljima, pohiti u Milan, da se nauživa lazurnog lombardijskog neba i da posjeti izložbu. Ali Anić nije putovao kao kakav turista, što na žalost čine mnogi; on je nastojao da zabilježi u knjigu gore napomenutu razne utiske i opažanja na putu. U našoj književnosti imamo nekoliko divnih „Putopisa“, a posljednje vrijeme to je polje sa uspjehom obrađivao Dr. Tresić. Anićeva knjiga ne zaostaje za drugim, jer se posve rado čita, kao kakav ugodni roman. Dosta lijep i čist jezik, plastičan stil, divni opisi kao da ih je umjetnički kist išarao, psihološka opažanja i poznavanje klasičnih starina čine knjigu zanimljivom i daju joj književnu vrijednost, tim veće što djelima takove vrste naša književnost ne obiluje, kao što obiluju književnosti tuđih naroda. Pisac nam je vješto, to jest lakim načinom i pregledno, predstavio klasične starine i znamenitosti lombardijske kraljice, raskošnog Milana; a o zadnjoj izložbi daje opću sliku, tako da onaj, koji je nije pohodio, može steći pojam o njoj. Lombardijska jezera, to čudo divne prirode, Certosa di Pavia sa remek-djelima talijanske umjetnosti, zanijele su dušu mladoga pisca i nije mu ništa izbjeglo, a da na mrtvoj hartiji prenese u harmoničnoj cjelini taj veličanstveni spomenik Gian Galeazza Viscontija, savršeni uspjeh talijanske arhitekture XIV. vijeka. Rastaje se pisac sa Italijom, a sa Italijom kao da se od pisca i zanos dijeli. U bijelome Zagrebu, tom središtu hrvatskoga života, pri sletu „Slavenskoga sokola“ zapjevati će

WWW.UNIFEB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

patrijotičnu pjesmu slovenskoj misli i narodu svome. Rastaje se sa Zagrebom, da se preko Bosne u domovinu vrati. Trči preko Bosne, rekao bih želi da je gotovo izbjegne. Razumijemo njegovu hitnju, koja mu nije dopustila da čitaocu pokloni još mnogo daljnjih stranica svoje lijepe i zanimive knjige. Pisac završuje Gružem svoje interesantne „Pogleda“.

Prije nego i mi završimo, nadamo se da će g. pisac obdariti čitaoca novom knjigom, kad drugi put bude putovao n. pr. kroz srednju Italiju: *Bolognu*, *Firencu* i *Rim*, i da će nam jednako plastikom ocrtati i ova središta talijanske kulture i umjetnosti.

Za tu novu knjigu preporučili bismo mu, da pridoda i jedno kazalo pri svrsi knjige.

Aničeve „Pogleda“ naj toplije preporučamo, jer zaslužuju.

T.

БИЉЕШКЕ — BILJEŠKE

Књижевност и Умјетност. - Књиџ. и Умјет.

† *Josip Joachim*, kralj violinistâ, umro je u Berlinu ovih dana. On se bio rodio u Kittsee kod Požuna u Ugarskoj 1831. godine. Učio je u Beču u Georga Hellmesbergera i Josipa Böhma. Zatim je putovao po svijetu, pa se nastani u Lipskom u Njemačkoj, gdje postane prijateljem Medelsohnovim, pa u Weimar, gdje ga je Liszt štutio, pa u Hannoveru, gdje se oženi za Amaliju Weiss, umjetnicu. Još mlada pozvaše ga kao učitelja u kraljevsku visoku školu za muziku u Berlin, gdje je radio više nego 40 godina i odgojio izvrsnih umjetnika. Joachim kao solista bio je nenadmašiv tumač Beethovenovih kompozicija. Utemeljio je poznati Joachimov kvartet, te je i u Engleskoj bio slavljjen. Radio je i kao komponista. Stari ga car Vilelmo i Bismark odlikovaše svojim prijateljstvom a mučaljivi ga maršal Moltke uvede u svoju kuću. Carica njemačka bila je između prvih na redu, da mu porodici pošalje sažalnicu.

— *Spomenik izumitelju šivala* (sprava za švenje). Mala varošica, Amplepluis, u departmanu Rône, podiže spomenik Bartolu Thimonieru, izumiocu sprave za švenje. On u ovom gradu izumi svoj stroj za šav na verižicu. Bio je prosti šavac i samo nekako instiktivno dođe do svog otkrića. Jedan inženjer mu dade sredstva da učini nekoliko strojeva. To se dogodi 1828. Ali radnici, kad su vidjeli da strojevi

rade u jednoj vojničkoj radionici, zabrinuti navalise na strojeve i porazbijaše ih i zaprijetiše Thimonieru, koji tada ode u Pariz podnašajući nevolju i glad. Tek 1830. dobi patent koji mu je ponovljen kasnije. Na Londonskoj izložbi g. 1851. šivalo Thimonierovo pobudivaše pažnju svačiju. Naređeno mu je nekoliko strojeva, ali vrativši se u Amplepluis morade se boriti za uzdržavanje brojne porodice. Umre 1857. kad se imao obogatiti prodajom patente u inozemstvu.

Наука. - Nauka.

— *Mudre izreke*. Kad djeca dođu u školu mokrijeh nogâ, trebalo bi da ih učitelji odmah pošalju kući. Kant.

Svakome je mило ostarit, ali nikome nije mila starost. Narodna izreka.

Volim da me slovniciari poprave, nego da me narod ne razumije. S. Augustin
Ljubav je cijena ljubavi. Nj. izreka.

Liječništvo.

Lijek protiv pelagre. Iz Bukarešta javljaju ovo. Profesor Bubeš, prvak na patološkom polju, priopćio je ovoj akademiji znanosti da mu je pošlo za rukom da nađe lijek protiv pelagre i da je njim dosad polučio dobar uspjeh na svojoj klinici a bio je opitan i od drugih kliničkih liječnika. Novi lijek naliči atoksilu, koji je profesor Koch upotrebio protiv bolesti spavanja.

U Rumunjskoj ima sada preko sto tisuća bolesnika od pelagre. Ima ih mnogo i u južnom Tirolu i u pogra-

ničijem italijanskim krajevima, gdje broj bolesnika raste Austrijska vlada je za ove bolesnike pred nekoliko godina osobitu bonicu u Roveretu u Tirolu da prepriječi širenje ove zarazne bolesti. Lijek će dakle biti mnogo koristan.

Hemija.

— *Povratak hemije u doba alhimije.*

Kad bi glasoviti mrtvi alhimisti uskrsnuli i posjetili sadašnje hemičko laboratorije, ne bi ih možebit u njemu ništa začudilo osim preveliko mnoštvo sprava i aparata. Dosta je čudnovato u razvitku moderne znanosti da su današnji fizikalni i hemični nazori otišli istim putem, na kojemu su bili i alhimisti srednjega vijeka, ali, istina, pod sasvim drugim pretpostavkama.

Pionir je na ovom novom putu glasoviti hemičar Viliam Ramsay, koji je otkrio *argon* i *helion* u našem vazduhu i jedar: od naj revnijih i naj sretnijih ispitivača *radiuma*. Ovo počelo, ili elemenat, uzdrmalo je uopće temeljna načela prirodnih znanosti, koja su vrijedila kao moderna, a još je čudnovatije, što još niko nije imao u ruci radium o sebi. One mnoge zagonetke, koje su supruzi *Currie* bacili nenadno u znanstveni svijet svojim opidima, gube svoju izvanrednu vrijednost pred otkrićem što je učinio Ramsay zajedno sa *Soddy*, da se iradiacija radiuma pretvara u helium pored naj brižljivijeg isključenja svakog uticaja i svakog donaćanja s polja. Ako su fizičari bili zapanjeni neprestanom emanacijom svjetlosti i toplote iz radiuma, sada je to došlo na red u hemičara. Ovo je prava pravcata alhimija, jer što su drugo tražili alhimisti i tvrdili kao moguće, nego pretvaranje jednog elementa u drugi, a pri tome naravno je lebdilo mnogim

pred očima pretvaranje u zlato kao naj znatnije i korisnije? Sada u ovom slučaju jedan od naj pouzdanijih ispitivača prirode i naj ženijalnijih eksperimentatora naj svečanije naviješta, da je imao u ruci ovako pretvaranje jednog elementa u drugi. Mnogi hemičari dakako, ne će bit vjerovali ovo na prvi mah i biće posumnjali na sposobnost otkrivaoca. Ali mnogi hemičari prvog reda ponoviše opite *Ramsayeve* i potvrdiše njegovu tvrdnju. Što više *Dr. Debiarne*, koji je otkrio *aktinium*, priloži još dokaz da također i iz soli ovog posljednjeg elementa, koji pravi iradijacije, razvija se *helium*, a *Ramsay* nade poslije jednak razvika i u rastopini toriumske soli. To je ipak bio svakako osamljen slučaj i moglo se misliti da se *helium*, elemenat opisan kao fantastičan već pri otkriću, miješao sa ovim elementima, koji davaju iradijacije, ili da je njihova glavna sastavina. Ali stoprv naj noviji *Ramsयेve* opiti vode k nazorima alhimista, i što je *Ramsay* u toliko priopćio listu *Nature* pobudiće još ogromnije čuđenje. On je pronašao da pretvaranje je iradijacije ili emanacije iz radija mnogo jače, nego što je sam isprva mislio. Obično se emanacijama radium pretvara u helium. Ali ako iradijacija dođe u dodir s vodom, oli ako se radium rastopi u njoj, tada ne postaje helium, nego novi elemenat, *neon*. Što je još čudnovatije, ako se mješte vode upotrebi zasićena rastopina bakrenog vitriola, tada ne postaje ni helium ni neon, nego treći elemenat, *argon* iz emanacija radiuma. A ako se izluči bakar iz ove rastopine, pojavljuju se u spektralnoj analizi spektralne crte *kaliujuma* i *kalcijuma* sa slabom ali bistrom crtom *litijuma*. Ovaj je opit ponovio *Ramsay* četiri puta istom posljedicom i sved uz naj veću

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

opreznost. Ramsay tumači kako se događaju ovi „raspadi“ elementa. Ali okolnost da Ramsay uprotrebljuje riječ raspad sved sa navodnim znakom, dokazuje nepriliku i smetnju, koju je prouzrokovao ovaj otkriti fakat. Do sada je u modernoj znanosti vrijedilo temeljno načelo da se element ne može „raspasti“ ili pretvoriti. Ali sada kad se pojavljuje činjenica da se bakar pretvara, „raspada“ u litium ili u kalium, nema više razloga da se misli da je nemoguće ono, što su hoćeli alhimisti, da se manje plemenite kovine pretvore u zlato.

Historijske znanosti.

— *Likurgova nekropola na otoku Kreti.* Na sjeverozapadnoj obali ovoga ostrva, u daljini od 20 milja od grada Kaneje ima morska draga, kojoj se na jugu podižu visi od 60 m. poviše morske razine, gdje su stanovnici često otkrivali starinskih predmeta. Sjeveroistočnu stranu ovog kraja zovu stanovnici palaikora t. j. starinski grad ili kraj.

Prošlog aprila dva seljaka radeći u vinogradu otkriše veliki četverouglasti kam, koji je služio kao zatvor prostoriji posvođenoj mičenskoga doba, koja je slična grobnim prostorijama otkrivenim u Sparti i u Menidi Atičkoj. U toj prostoriji okrom drugih predmeta, kao kržina, komad modre gnjile i ugljena, otkriveno je šest lješina, sve glavom okrenutom prama sjeveru. Jedna od ovih lješina je u sredini mrtvačke prostorije, dvije su u jednom nuglu a druge tri u jednom od ostala tri nugla.

Jannaris arheolog grk u članku lista *Contemporary Review* drži da bi ova zgrada mogla biti dio niza zgrada mičenske periode. Ali sad arheolozi nagadaju ime ovog grada, kažući da

ne daleko ima biti grad Pergamon, što je po Veleju Paterkolu utemeljio Agamemnon vraćajući se iz Troje, u kojem gradu kasnije umrije i bi ukopan Likurgo, kako pripovijeda Plutarho.

— *Tobožnje otkriće Gospodnje čaše.* Blizu opatije Glastonbury-iske iskopala se krasna čaša, koja je očito vrlo stara. Jednom se gospodinu u Bristolu snjelo nalazište i otide onamo sa dvije gospode i otkrije uprav čašu, o kojoj stručnjaci kažu da joj je 2500 godina. Čudnovato je pak da Dr. *Goodschild* u Bothu, auktoritat na historičkom polju, izade na polje tvrdnjom, da je u stanju velike straha našao posudu, kojoj se Isus poslužio pri posljednjoj večeri. Po priči opatija Gladstone je bila utemeljena od Josipa od Arimateje. Priča tvrdi da je čaša iza smrti Isusove bila donesena u Englesku. A fakat je da se našao vrlo rijedak i dragocjen sud. U Londonu bio je stanak visokopoloženih lica i tu je gosp. *Pole*, koji je našao posudu, pripovijedao da je posjetio jednu irsku bistrovidu ili gatalicu, kad je bio u muzeju da dade ustanoviti dobu čaše. On joj je prikaže pokrivenu i ona odmah izjavi da on drži u ruci svete moći i tada odmah čaša poče sjati.

Ona je modrozeleno boje. Od ekla je a u nju je umetnuto velikom vještinom srebrno lišće. *Pole* je pripovijedio da ga je od 1902. godine neprestano pratila misao da se nalaze jedne moći u blizini Glastonbury-a, ta ga je misao sve to više obuzimala, dok je njena sila postala naj jača mjeseca septembra prošle godine. On je tada u stanju, koje nazivlje sanom pri javi, vidio zgradu sa malom tekućicom. Ona se uprav nalazi *km* daleko od opatije i u koritu te tekućice otkrije čašu.

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

Čudnovato je da Dr. Goodechild tvrdi da je on prije imao tu čašu i da ju je ondje zakopao i da ju je kupio u *Bordigeri* od trgovca starinara. Na istom je mjestu bio naden i krst i lanac zlatni, da mu se u pariškom hotelu pojavila prikaza, koja ga opomene da je u opasnosti i da je čaša iz Isusove posljednje večere i da je zakopa, te da će nakon deset godina biti nadena; i zakopa je tako dobro, da je više nije mogao naći. Vještaci su mnijenja da je ovaj sud iz feničkog doba. Ovo je zanimalo novinarstvo u Engleskoj i u drugim zemljama. Treba počekati, dok se otkrije je li ovo sve prepređena prevara kakvog bezdušnika.

— *Prijenos kosti Zrinjskog i Frankopana u Wienerneustadtu.* Poznato je da je Andrija II., kralj ugarski i hrvatski, svojom zlatnom bulom od 1222. god. podijeljujući ustav bio velikašima dao i pravo *resistendi i contradicendi*, t. j. pravo da skoče na oružje, ako kralj povijedi taj ustav. Ovo je pravo ukinuo Leopoldo I. tek u saboru u Požunu 1687. god. Iza prvog rata s Turcima 1664. god. Ugri i Hrvati bjehu nezadovoljni zbog postupanja njemačke vojske u Ugarskoj i povrijeđivanja slobode protestanata i drugih uzroka, te ugarski i hrvatski velikaši skupiše vojsku protiv Leopolda I. a sporazumiše se i s dušmanima carevim, i sultanom i francuskim kraljem. Između tih velikaša bješe i Zrinjski i Frankopan, koji su uhapšeni i u Wienerneustadtu 1671. stračeni. Njihovi ostanci do današnjega dana ostadoše u Wienerneustadtu. Na molbu društva „Hrvatskog Zmaja“ dopustilo je gradsko vijeće Wienerneustadtsko ekshumaciju i prijenos kosti u novi grob. Izaslanstvo Zmajevog stoga se uputi iz

Zagreba u Wienerneustadt, gdje ga gradsko vijeće primi naj ljubaznije. U izaslanstvu su bili gospoda Emilije pl. Laszowski, društveni predsjednik, Dr. Velimir Deželić, podpredsjednik, Stj. Širola, tajnik, Filip Hajduković, odbornik i prof. Dr. Rudolf Horvat, redovni član.

Dne 20. jula pristupi se ekstrumaciji. U osam sahatu u jutro je g. Hajduković služio misu u župnoj crkvi, gdje je grobna ploča Zrinjsko-Frankopanska. Tada se izaslanstvo zajedno sa podnačelnikom g. Schwarzom, koji je zastupao izočnog načelnika, i nekoliko Hrvata i Hrvatice uputilo na groblje. Tu dođoše i članovi oblasnog povjerenstva, Dr. med. Geiser, kotarski liječnik, i Dr. Leopold Jäckel, gradski tajnik. Osim njih došla je i stara grobarica, gospoda Pugl i Franjo Karacson, onaj radnik, koji je 1885. god. sa pokojnim grobarom Puglom pokopao Zrinjsko-Frankopanske kosti u grob, iz kojega su se imale izvaditi kosti. Pošto se tačno ustanovilo mjesto groba, pristupilo se iskapanju, jer je Karacson tačno označio mjesto i položaj kostiju. U dubini od tri stope, kako je bilo unaprijed zapisnički označeno, našle su se kosti mučenika narodnih. Gradski fizik uz asistenciju cand. med. g. Frana Dulibića iz Beča konstatovao je starost kostiju ispitujući komad po komad. Karacson i grobarica Pugl priznali su identičnost kosti. One su tada položene na tkaniču od hrv. ruke narodno izvezenu u limeni lijes, te su prenesene u mrtvačnicu, pak je pod kosti stavljena hrvatska zemlja iz raznih mjesta Zrinjsko-Frankopanskih. Hrvatice su tada stavile na kosti mnogo kitica hrvatskog cvijeća a blizu glave stavljena je kutija sa ispravom na kvijeru potpisanom od nazočnika. Tada je kapelan

Hajduković blagoslovio lijes a Lasowski izrekao kratku besjedu i izjavio nadu da će blago srce Nj. Veličanstva dopustiti prijenos kosti u Hrvatsku. Zatim je lijes tutijom zaliven i položen u drugi metalni lijes, koji je zatvoren ključem, što je podnačelnik predao članovima „Zmajevim“. Iza toga je krenuo sprovod; predsjednik, podpredsjednik, tajnik i Dulibić nosili su lijes a pred njim kći predsjednikova i kći podpredsjednikova nosile su krasan vijenac sa hrvatskom trobojnicom i natpisom. Za lijesom je stupalo gradsko vijeće i drugi učesnici. Kad je novi grob blagoslovljen, u nj je spušten drveni sanduk, pa lijes i poklopac, pak nekoliko hrvatske zemlje. Tada je pop Hajduković izrekao latinski govor. Na „pater noster“ svi poklekoše za pokoj duša ovih velikana i sami Wienerneustadtani pomoliše se skrušeno i ganutljivo za duše ovih pokojnika. Grob je zatrpan zatim i stavljen poviše njega željezni križ s natpisom: *Hic ossa Petri com. a Zrinio et march. Franc. Christ. de Franjepanibus † 30 aprilis 1771 requiescunt. Procul a patria expectantes sepulcrum in patria. Huc translati cura fratrum draconis Croatorum 20 julii 1907.* — Zatim je odmah sastavljen zapisnik u potankostima i zabilježeno da je grob svojina braće „Zmaja“ a kosti svojina grada Wienerneustadta. Ali na molbu braće vijeće je pismeno očitovalo da će izručiti kosti Hrvatskoj na intervenciju hrvatske vlade. Sada stoji u saboru i vladi da se pobrinu za prijenos.

Ovom djelu, koje je opisano ovim službenim izvješćem, prigovara, ne znamo da li temeljito, upravitelj hrvatskog zemaljskog arhiva g. Vojnić, kako javlja N. F. P., kažući da nijesu bila ovlaštena braća „Zmaja“ na ekshuma-

ciju, da je to trebalo da učini hrvatski sabor i vlada; da u povjerenstvu nije bilo vještaka antropologa i drugih, koji bi bili mogli nedvojbeno konstatovati da li su one kosti ovih velikaša; da svjedočanstvo onog radnika, iza smrti grobareve, ne daje nikakva jamstva za istinitost kosti i za mjesto gdje su bile ukopane one kosti. Do god. 1885. bješe ekshumaciji slučajno nazočan jedan profesor srednjih škola u Budimpešti, koji je onom prigodom bio učinio nacrt cijelog groblja i položaja groba Zrinjsko-Frankopanjskog. Taj je profesor već mrtav, ali da je trebalo poslužiti se tim nacrtom, a to se nije učinilo. Stoga da je moguće da su one kosti ostaci kojeg siromaha koji je umro u kući siromaha u Wienerneustadtu.

— *Stota obljetnica parne plovidbe.* Ove godine 17. avgusta navršilo se sto godina, od kad je počela plovidba vatrencima po moru.

Porodica irska, Fulton, bila se XVIII. v. preselila iz Evrope u Ameriku tražeći, kao svi emigranti, sreću i blago. Ali ona se boraše sa siromaštvom i nevoljom u Americi, kako mnogi emigranti, te kad se u Little-Britain u Pensilvaniji god. 1765. rodi Robert Fulton, njegovi roditelji bjehu već izgubili nadu u bolju budućnost. Roberto je bio najmladi od petero braće, a kad mu bješe 3 godine, umrije mu otac. Poče učiti zlatarstvo, pa slikarstvo i od tog življaše lijepo u Filadelfiji. Ali u toliko se on zanimao i sa mnogim drugim stvarima, koje ne pripadahu umjetnosti, kao mehanikom, ma i da je slikarstvom dobivao toliko novaca da je majci bio kupio malu baštinu. Benjamin Franklin ga upozna i savjetuje da ode u London. Fulton ga poslušao. Izumi industrijalnih sprava

va, kojim steče glasa i novaca, te poče proučavati primjenu pare na brodove. Amerikanski ga poslanik pozove u Pariz i tu Fulton ostane sedam godina, prije u njega, pak u jednog pjesnika. Napokon mu pade za rukom da može sagraditi vatrenjaču i podmorsku ladu i torped i ponudi je Napoleonu. Njegova se vatrenjača, 1803 vozila za sahat i pô po rijeci Seni. Ali Napoleon zaboravi izumitelja i ostavi ga na cjedilu. Fulton se vrati u Ameriku. Tu Livingstone ga podupre i s njim 807. g. naredi u Englesku mašinu za vatrenjaču i nadjene joj ime „Claremont“ koja se kretala na kola i u 32 sahata obali put od Njujorka do Albany. Vraćajući se iz Albany ukrea putnika, koji Fultonu htjede platiti vozarinu, kad dođe u Njujork i dade mu šest dolara. On ih primi suzama radosnicama niz lice. Godine 1814. vlada mu američka naredi da zgradi ratnu parnu fregatu za milion i po kruna. Nju nazvaše „Fulton“ i 4. jula 1815. ona navrši svoje prvo putovanje.

U Engleskoj Bell zgradi 1812. malu vatrenjaču „Comet“, koja je putovala iz Glasgowa u Greenock i Engleska nakon malo godina ustanovi prvo vatrenjačko društvo. Rusija zgradi već 1813. prvu vatrenjaču; Njemačka tek 1816., Francuska 1820. Prva vatrenjača koja je putovala preko Atlantika bila je „Savanah“, koja iz Amerike dođe u Liverpool tek u 26 dana. Austrija mnogo godina poslije sagradi prvu vatrenjaču, jer onda nije još bila napredna država, kako sada. Znatno usavršenje vatrenjače bješe elika, koju je izumio austrijanac Ressel, te bi učinjen prvi opit elikom 1829. godine; al s jedne slučajne nesreće austrijska vlast zabrani dalje opite. Tek 1836. elika pobjedi, kad prva vatrenjača stade

ploviti po Temzi. Ali vatrenjače su trošile preveć goriva. Kad „Compound“ mašine smanjiše potrošak za trećinu, vatrenjača pobjedi jedrenjaču, a još bolje i konačno, kad se izumiše mašine trostrukom i četverostrukom ekspansijom. Veličina vatrenjača od stotine tona, kao što su bile prve, podigne se do danas na 32 hiljade tona, kao što su nove vatrenjače „Cunard Line“, a brzina od 5 milja podiže se na 25·5 uzala na sahat.

Ali Fulton ne bi prvi koji sagradi vatrenjaču. Sto godina prije njega Papin učini prvo putovanje sa „Fuldom“, sjenom sadašnjih vatrenjača. Ali je trebalo da Papin prekine sa svojim opitima i putovanjima, jer njegovo preduzeće vrijedaše privilegije podijeljene prije vlasnicima brodova i tako vatrenjača Papinova bi razbijena. Ali ostane ideja, te učenjaci stadoše učiti i kušati zaludu, dok se ne pojavi Fulton.

Statistika.

Jeftinoća ribe i koralja na obalama Jadrana. To nije sada, to je bilo 1640. g. u Dubrovniku. Dva gospodara mreža (traktâ), Trajan Božidarović i Stjepo Lavrićević iz Rijeke dubrovačke, sklopiše 22. aprila 1540. sa Grkom Zanom de Zantis redovitu pogodbu u notariji dubrovačkoj, kojom se obvezaše da će za njega loviti srdele oko Dubrovnika i prodavati mu ih po 2600 za dukat dubrovački do iznosa od 100 dukata. Dukat je vrijedio 110 sadašnjih para, a kad se na svaki *kg.* srdjela odredi 30 glava srednje veličine, ima ih 87 *kg* u 2600 glava, što je malo više od pare za *kg.* Poslije su obe stranke odstupile od te pogodbe, ali sličnu je sklopio godinu dana poslije (14 maja 1421.) Stjepan Franov iz Stona sa Tomasom

Lorenzovim pok. Ivana iz Bari za srdjele i druge slične ribe.

Slično je bilo i sa koraljem. Onda su stanovnici ostrva Kalamote kod Dubrovnika lovili koralj iz mora, te Rado Paskov i Marin Matov sklopiše 19. aprila 1540. pogodbu s Dinkom Ruskovim Pucićem (Pozza) da će loviti koralj i njemu prodavati po 22 zl. dukata za 110 litara dubrovačkih; 110 litara je jednako 41 kg; dakle stajao je Pucića malo više od po zlatnog dukata i oni mu zbilja dadoše koralja za 23 zlatna dukata.

— *Broj putnika u Meku.* Ove godine je krenule iz raznih muhamedanskih zemalja 281 tisuća putnika. Od njih je bilo 113 tisuća iz Turske, 40 hiljada iz Indije, 17 hiljada iz Maroka, 16 hiljada iz Ruske, 15 hiljada iz Persije, 13 hiljada iz Sudana, 12 hiljada iz Bukare i 4500 Malajaca. U Džedi, pristaništu Meke, oštro je zdravstveno pregledanje putnika.

Čitulja.

† *Mato Luco Bonda*, dubrovački vlastelin, umro je 15. avgusta ove go-

dine u 86. godini života u Dubrovniku. Njegovom smrti nestalo je pretposljednega Pucića, jer je on bio od porodice Pucića, te je s jedne povjerebine uzeo prezime Bonda.

Sokolstvo.

Hrvatski Sokol. u Biogradu na moru proslaviće 1. septembra o. g. svoje temeljenje, prvi javni istup i otvor sokolane. Starosta I. Pelicarić, podstarosta Lj. Bakija i tajnik N. Pelicarić pezivlju na svečanost, koja će u jutro tog dana započeti dočekom gostiju i staroslovenskom misom od Kuke u župnoj crkvi, gdje će pjevati pjevački zbor „Hrvatskog Sokola“ iz Zadra. Zatim će izaći povorka iz crkve kroz grad do sokolane, gdje će starosta izreći svečanostni govor i otvoriti Sokol. U jedan sahat biće banket za zvanice na Općini. U četiri sahata biće javna vježba, pak pučka zabava na obali. U osam sahata koncerat istog pjevačkog zbora, umjetne vatre, koriandoli, šaljiva pošta i ost. Zdravo. S.!

СПОМЕНИЦИ ДУБРОВАЧКИ

објелодањује А. ВУЧЕТИЋ.

15.

Кадија Новски спомиње Дубровчанима, како је дошао хуђум царев њему и њима а књига Мустабега, да Дубровчани купе свите за цара.

С поља: 1500 adi freuaro letera de cadia de Noui de questo seriuе de non de le galee del sal non doue

Племенитомѣ и мѣдромѣ и с свемъ много почтованомѣ кнезѣ обраномѣ и властеломѣ Дубровачциемѣ оудѣ кадие Новскога оудѣ бога здравие и милосѣ божию да примите; а потомѣ его да знате, како намѣ дође хрѣстемѣ оудѣ честитого цара, и еданѣ мени, а дрѣги вамѣ, и кнѣга вамѣ оудѣ господина Мустабега, а заповеда царствѣ, да мѣ кѣпите свите, цѣмѣ мѣ потребѣе . I . магна . т . голна аршина . д . хиладе и . т . и . к . аршина; а заповеда, да мѣ дамо оудѣ Новске сланице; а оудѣ Новске сланице ние ни аспре; цѣмѣ има тѣе с васѣ оудѣ ваше соли; али е и тѣамѣ малѣ; да цѣмѣ велите хоѣете ли намѣ позанимати аспри, цѣмѣ не стане оудѣ нашега разлога, да царскѣ работѣ шправимо, ако вѣг да, када се со прода, ваше да е вамѣ све, цѣмѣ намѣ позанимите; за све намѣ данте оудѣговорѣ, цѣмѣ ѣете счинити, да не скрѣма царска ра-вѣта; и ако ѣете позанимати и тѣви скрѣшити, цѣмѣ ви пишемѣ, пишите намѣ, да пошлемѣ к вамѣ юнака Мустабегѣгова и нашега, да намѣ шправите; зацѣмѣ е велика царѣва за-поведе; такои да знате; и хотинахомо вамѣ и хрѣстемѣ послати, али не да слѣга Мустабегѣвѣ; он га ѣе самѣ довести; за

сре намъ пишите цю мислите счинити. И вѣгъ ви сѣмѣжи
госпоцтво много лета.

Оп. На врху писма има турски печат или монограм.

16.

Из Новога 1. јула 1590. Ахмет-ага и Балиага, диздари
Новски, пишу Дубровачкој властели, да за посао долазе тамо
Хатип-ефендија и Пир-Мухамед Ђелебија, и препоручују их.

С двора: Племенитиель и мѣдриель и сваке части и
часне хвале (достон)ниема господи господинѣ (кнезѣ и ка)сте-
ломъ дѣбровачкиель с дѣбровачкиель.

Племенитиель и мѣдриель и сваке части и часне хвале до-
стониель господи, господинѣ кнезѣ и властеломъ дѣбровачкиель
од насъ Балиаге и од насъ Ахматаге даздараа новскиех спочте-
ниель поздравлениемъ а потомъ да имъ не госпоцтвомъ на зна-
ние како поће тамо нашъ господинъ Хатип ефендија и шнине
Пир Мухамед Челе(в)на, (п)риатели вашегъ госпоцтва, тако
такоћере и наши, иманѣши посао свон, коне вашемъ госпоцтвѣ
веле препорѣчено защо, нами е с законѣ и с разлогѣ старии
и оба вриедни лиди од миеста нашега и нашега госпоцтва и хоће
имати за препорѣчене наше коле ради, а опета и ми що смо
наци, могъ се с насъ повздати (?), и затон молимо гѣа Бога да
ихъ сздажи с милости свонои волие одсаде него досаде, аминъ гѣе
Боже. — Ѣ (Но)воме на парки лиѣла 1590.

Оп. Има два печата турска на лијевој страии.